



Зөвлөмжийн Цуврал

ЗЦ139-16

Нэмэлт, өөрчлөлт 1 (0)

**Аэродром дахь шувуу, мал амьтны
аюулаас сэргийлэх менежмент**

2022 оны 12 сарын 09

Ерөнхий зүйл

ИНЕГ-ын зөвлөмжийн цуврал (АС) нь холбогдох ИНД-ийг дагаж мөрдүүлэх зорилгоор Даргын зөвшөөрсөн стандарт, практик, журмуудын талаарх мэдээллийг агуулдаг.

Даргад танилцуулах нийцлийн бусад аргуудыг ч анхаарч үзэх бөгөөд шинээр стандарт, практик, журам хүлээн зөвшөөрөгдөхөд холбогдох АС-д нь нэмж оруулна.

Түүнчлэн, энэхүү АС нь дүрмийн шаардлагыг хангах зааварчилгаа материалыг агуулна. Зааварчилгаа материал нь хүлээн зөвшөөрөхүйц хэлбэрт тооцогдохгүй.

Зорилго

Энэ АС нь шувуу, мал, амьтдын аюулын менежмент, ялангуяа аэродромын шувууны аюулын хяналтыг 139.71-д нийцүүлэхэд туслах материал юм.

АС нь мөн аэродромын үйл ажиллагаа эрхлэгч болон орон нутгийн удирдлагад зориулсан аэродром орчмын шувууг хянахтай холбоотой мэдээллийг агуулсан.

Энэхүү АС нь шувууны аюулыг хэрхэн хянах талаар бүх зүйлийг агуулаагүй. Харин аэродромын үйл ажиллагаа эрхлэгч болон орон нутгийн удирдлагад шувууны аюулын менежментийн хөтөлбөрийг батлах, эсхүл сайжруулах, цаашдын ач холбогдлыг дээшлүүлэхэд туслах арга замыг эмхэтгэн харуулна.

Холбогдох дүрмүүд

Энэхүү АС нь ИНД-139-д хамааралтай.

Нэмэлт өөрчлөлтийн Мэдээлэл

Гишүүн улсуудын иргэний нисэхийн Дүрмийг сайжруулах замаар иргэний нисэхийн салбарт нэгдсэн нэг Дүрмийн зохицуулалтад шилжих Олон улсын иргэний нисэхийн байгууллагын 1992 оны 29-р чуулганы А29-3 тогтоолыг хэрэгжүүлэх зорилгоор, Монгол Улс болон Шинэ Зеланд улсын ИНЕГ-ын хооронд 1999 оны 5 дугаар сарын 6-нд байгуулсан “Техникийн Хамтын Ажиллагааны Санамж Бичиг”-ийг үндэслэн Монгол Улсын Иргэний нисэхийн багц дүрмийг боловсруулсан.

АС139-16-г монгол болон англи хэл дээр боловсруулсан бөгөөд хэрэв эдгээрийн хооронд зөрүү гарсан тохиолдолд англи хэл дээрх хувилбарыг баримтална.

АС139-16-г NZ АС139-16-гийн 2011 оны 10 сарын 7-ны өөрчлөлт 0-д үндэслэн боловсруулсан болно.

Гарчиг

Оршил.....	4
Шувууны аюулаас сэргийлэх менежментийн хөтөлбөрийн тухай ойлголт.....	5
<i>Үндэслэл</i>	<i>5</i>
<i>Шууд зардал</i>	<i>5</i>
<i>Шууд бус зардал</i>	<i>5</i>
<i>Нэмэлт зардал</i>	<i>5</i>
<i>Нэгдмэл ба цогц арга зам</i>	<i>6</i>
<i>Төлөвлөх</i>	<i>6</i>
<i>Төсөв</i>	<i>7</i>
<i>Ажиллах хүч</i>	<i>7</i>
Шувуутай холбоотой зөрчлийн статистик	8
<i>Мэдээлэл цуглуулах</i>	<i>8</i>
<i>Мэдээллийг шинжлэх</i>	<i>8</i>
<i>Хөтөлбөрийг үнэлэх</i>	<i>9</i>
<i>Мэдээллийг зохицуулах</i>	<i>9</i>
<i>Монгол орны туршлага</i>	<i>10</i>
Хүрээлэн буй орчны судалгаа (шувууны аюулын үнэлгээ)	10
Аэродром орчмын газар ашиглалтын үйл ажиллагааны үр дагавар	11
<i>Аэродром орчмын газар ашиглалтыг төлөвлөх.....</i>	<i>11</i>
<i>Аюултай газар ашиглалтын туршлага.....</i>	<i>11</i>
<i>Амралт зугаалгын үйл ажиллагаа</i>	<i>13</i>
Идэвхгүй менежментийн арга барил - амьдрах орчны өөрчлөлт.....	13
<i>Шувуунд тааламжтай зүйлсийг бууруулах, эсхүл арилгах</i>	<i>13</i>
<i>Үл нэвтрүүлэх арга техник</i>	<i>15</i>
<i>Газрын гадаргууг зохицуулах</i>	<i>16</i>
Идэвхтэй менежментийн арга техник.....	17
<i>Үргээх арга техник.....</i>	<i>18</i>
<i>Зайлуулах арга техник</i>	<i>19</i>
Хамтын ажиллагаа	22
Бусад мэдээллийн эх үүсвэр.....	23
Хавсралт - 1.....	24
Онцгой зүйл - Таних шинж ба хяналтын арга	24

Оршил

Шувуу ба агаарын хөлөг нэг дор зэрэгцэн оршиж, бие биедээ асар их эрсдэлийг бий болгодог. Шувууны мөргөлт нь агаарын хөлөгт ноцтой гэмтэл учруулж чадах ба энэ нь бусад аймшигт үр дагаврыг дагуулдаг.

ИНД-139-ийн дагуу гэрчилгээжсэн аэродромын үйл ажиллагаа эрхлэгч нь шувуутай холбоотой зөрчлийг (мөргөлт, ойр өнгөрөлт) бууруулах “шувуу, мал амьтдын аюулаас сэргийлэх менежментийн хөтөлбөр”-тэй байх ёстой. Энэ хөтөлбөрийн гол бүрэлдэхүүн хэсэг болох шувууны аюулаас сэргийлэх менежментийн хөтөлбөр нь аэродром болон түүний орчимд шувууны аюулыг хянахад чиглэнэ.

Хөтөлбөр амжилттай хэрэгжих нь үр ашгийг хамгийн их байлгахад чиглэсэн төрөл бүрийн үйл ажиллагааг хослуулах (менежментийн идэвхтэй, идэвхгүй арга), нэгдмэл цогц аргыг ашиглах явдал юм.

Энэхүү АС аэродромын үйл ажиллагаа эрхлэгчийн гэрчилгээжсэн, эсхүл гэрчилгээжээгүйгээс үл хамаарч, шувууны аюулаас сэргийлэх менежментийн хөтөлбөрөө тодорхойлох, сайжруулахад нь туслах зорилгоор бичигдсэн бөгөөд шувууны аюулаас сэргийлэх менежментийн хөтөлбөрийн гол бүрэлдэхүүн хэсгийг тусгасан болно.

Энэ АС нэгдүгээр хэсэгт тусгагдсан менежментийн арга техникт ерөнхий арга зүйн талаар эмхэтгэж оруулсан ба үүнийг онцгой зүйл шувуунд заавал хэрэглэх шаардлагагүй.

Мөн АС нь аэродромын үйл ажиллагаа эрхлэгчийн стратегийн төлөвлөгөөний хэрэгжилтийг өсгөнө.

Шувууны аюулаас сэргийлэх менежментийн үр дүнтэй хөтөлбөр нь шувууны мөргөлттэй холбоотой өртөг, эрсдэлийг илэрхий бууруулна.

Шувууны аюулаас сэргийлэх менежментийн хөтөлбөрийн тухай ойлголт

Үндэслэл

Шувууны мөргөлт нь шууд, шууд бус ба нэмэлт зардал гаргадаг.

Шууд зардал

Шувууны мөргөлтийн шууд зардал нь мөргөлтийн улмаас агаарын хөлөгт учирсан гэмтлийн шууд өртөгтэй тэнцүү байна.

Агаар сорох талбай ихтэй Жет хөдөлгүүр нь агаар сорох талбай багатай сэнст хөдөлгүүрийг бодвол гэмтэлд илүү эмзэг байдаг. Сэнст хөдөлгүүрийн хувьд агаар сорох талбай нь сэнсээр халхлагдсан байдаг ба гэмтлийн ихэнхийг сэнс хүлээж авдаг.

Гэвч хөдөлгүүр нь агаарын хөлгийн гэмтэлд өртсөн бусад эд ангитай харьцуулахад цор ганц үнэтэй хэсэг юм. Далавчны хэсэг, гэрэл, явах эд анги, салхины шил, pitot tube нь мөн л гэмтэлд өртөмтгий.

Шууд бус зардал

Шувууны мөргөлттэй холбоотой шууд бус зардалд дараах зардал багтана:

- Урьдчилан сэргийлэх болон ослын буултын үед зарцуулсан, асгасан шатахуун;
- Солих эд ангийг тээвэрлэх болон засварлах;
- Саатсан зорчигч, нисэх багийг байр, нөхөн төлбөр, хоолоор хангах;
- Нисэх баг бүхий нэмэгдэл агаарын хөлгийг нислэгт гаргах;
- Гэмтсэн агаарын хөлгийг засварлаж дуусах хүртэлх хугацаанд тухайн агаарын хөлгийн төлөвлөгөөт нислэгийг нөхөх;
- Гэмтсэн агаарын хөлгийн сул зогсолтын хугацаа;
- Агаарын тээвэрлэгчийн төлөвлөгөө маш шахуу, мөн гол зангилаа үйл ажиллагааг хариуцдаг бол тэдгээрээс учрах саатал;
- Зорчигчдын итгэл, нэр хүнд алдах.

Зорчигч мөн дараах шууд бус зардлыг үүрнэ:

- Холбоо харилцаа алдагдах;
- Дамжин суух нислэгээ дахин захиалах;
- Саатлаас шалтгаалж бизнесийн боломжоо алдах.

Нэмэлт зардал

Нэмэгдэл зардал гэдэг нь шувууны мөргөлт гарсантай холбогдуулж аэродром эзэмшигч, эсхүл үйл ажиллагаа эрхлэгч, удирдах байгууллага, бусад аэродром ашиглагч болон онцгой байдлын албанд учирсан нэмэлт зардал юм.

Шувууны мөргөлттэй холбоотой нэмэлт зардалд дараах зардал багтана:

- ХБЗ хаагдах;
- нисэх буудлын онцгой байдлын үйл ажиллагаа;
- түргэн тусламж, гал, цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагаа ба эмнэлгийн үйлчилгээ г.м нисэх буудлын гаднах үйлчилгээ;
- ХБЗ-ны цэвэрлэгээ ба засвар;
- ирэх ба явах нислэгийн саатал;
- агаарын хөлгийн сааталтай холбоотой нэмэлт шатахуун;
- аэродромын шувуу, мал амьтны менежментийн хөтөлбөрийг хөгжүүлэх, хэрэгжүүлэх;
- байцаах, аюулгүй байдлыг шинжлэн шалгах;
- шувууны аюулаас сэргийлэх менежменттэй холбоотой удирдлагын зардал.

Нэгдмэл ба цогц арга зам

Шувууны аюулаас сэргийлэх менежментийн хөтөлбөрийг амжилттай хэрэгжүүлэхэд төрөл бүрийн нөөц, агаарын тээврийн сонирхогч тал (аэродромын үйл ажиллагаа эрхлэгч, нислэгийн хөдөлгөөний удирдлага ба агаарын хөлгөөр үйл ажиллагаа эрхлэгч, газар ашиглалтад нөлөөлөх байгууллага, эсхүл орон нутгийн удирдлага, төрийн байгууллага г.м), түүнчлэн Байгаль хамгааллын хэлтэс, биологич, шувуу судлаачийг оролцуулах хэрэгтэй.

Үр ашигтай хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэхэд нэгдмэл аргыг хэрэглэхдээ аливаа нэг зүйл шувууг бууруулах, эсхүл нэг зүйл шувууг бууруулах зорилгоор үүсгэсэн орчин нь бусад шувууны хувьд ч таагүй байх нөхцөлийг хангах үүднээс тухайн газар нутаг дахь шувууны бүх зүйлд үнэлгээ хийнэ.

Аэродром бүр экологийн тогтоц, хүрээлэн буй орчны нөхцөлөөрөө ялгаатай тул хэдий ашиглаж байгаа хяналтын төхөөрөмж нь хоорондоо адил байлаа ч нэг зүйлийн шувуунд нөлөөлөх үр дүн нь өөр өөр байх боломжтой.

Тиймээс хөтөлбөр нь аэродром бүрийн онцлогт тохирсон, үр дүнг нь нарийвчлан хянаж болдог байх хэрэгтэй.

Менежментийн идэвхтэй ба идэвхгүй арга барилын аль аль нь шувууны менежментийн үр ашигтай байдлыг хангах ёстой.

Менежментийн идэвхтэй арга барил нь идэвхгүй арга хэмжээний эсрэг нөлөөтэй бөгөөд идэш тэжээлийн боломж, ус, аэродромын ургамлыг бууруулдаггүй. Урт хугацааны менежментийн идэвхгүй арга барил (усан санг байхгүй болгох, газрын гадаргад өөр ургамал тарих зэргээр шувууны амьдрах орчныг бууруулах г.м) нь менежментийн идэвхтэй арга хэмжээний хэрэгцээ шаардлагыг бууруулдаг.

Шувуу амьдрах орчноо маш хурдан бий болгодог, тиймээс хяналтын арга техникээр хэт үйлчлэх, эсхүл хэт олон давтах, эсхүл дүрсээр айлгах хэрэгсэл нь удаан хугацааны турш хөдөлгөөнгүй байх үед дасан зохицдог. Тиймээс хөтөлбөрийг үр ашигтай байлгахын тулд үйл ажиллагааны цар хүрээг удирдан зохион байгуулах нь чухал.

Төлөвлөх

Менежментийн идэвхтэй арга техник нь шувууны аюулыг шуурхай бууруулдаг байх хэрэгтэй. Гэхдээ энэ арга нь байнгын үр ашигтай, шуурхай байдлыг хангаж хийгдэх нь чухал.

Стратегийн урт хугацааны арга зөвшөөрөгдсөн байх хэрэгтэй. Менежментийн идэвхгүй арга техник нь хэрэгжихдээ удаан бөгөөд богино хугацаанд илүү их зардал гаргадаг боловч үр дүн нь идэвхтэй арга техникээс илүү тогтвортой байдаг.

Идэвхгүй арга техник нь шувууны амьдрах орчныг өөрчлөх, аэродром орчимд шувуу цуглах шалтгаан болж буй зүйлсийг бууруулах зорилготой. Зарим менежментийн идэвхтэй арга техникийг удаан хугацаагаар үр дүнтэй ашиглаж болдог. Жишээлбэл, төвөг учруулж буй зүйл шувууны дэгдээхэй болох өндгийг manipulating хийснээр ангаахай буюу дэгдээхэйн тоог бууруулах. Ингэснээр хэдэн жилийн дараагаар бие гүйцсэн шувууны тоо ба үржлийн амжилт нь буурахад хүрнэ.

Төсөв

Шувууны аюулын менежментийн хөтөлбөр хүчинтэй байхын бас нэг чухал хэсэг нь төсөв төлөвлөх явдал юм. Аэродромын үйл ажиллагаа эрхлэгч нь жилийн төсөвөө бэлтгэхдээ менежментийн идэвхтэй ба идэвхгүй аргыг анхаарах хэрэгтэй.

Үүнийг дагаж мөрдөх өртөг (шувууны мөргөлтийн үр дүнд үүссэн хариуцлагын эсрэг хамгаалалт) , эсхүл маш энгийн, агаарын навигацийн орлогын хамгаалалт

These can be viewed as compliance costs (шувууны мөргөлтийн үр дүнд үүссэн хариуцлагын эсрэг хамгаалалт) or, quite simply, as protection of aeronautical revenues.

Зардал нь шувууны аюулын менежментийн хөтөлбөрөөс хамаарч улирлын, эсхүл нэг жилийн хугацаанд тогтмол байж болно.

Ажилтан, менежментийн идэвхтэй арга техникийг хэрэгжүүлэхэд ашигласан материал ба амьдрах орчныг өөрчлөх гэрээт байгууллага, эсхүл дэмжлэг үзүүлэгчийг тооцоонд оруулах хэрэгтэй.

Аэродромын үйл ажиллагаа эрхлэгч нь дэд бүтэцдээ байнгын зүйл сүүрилүүлэхдаа, эсхүл шувууны аюулын менежментийн хөтөлбөрийн үр дүнгээр тоног төхөөрөмж худалдан авахдаа хөрөнгийн зардлын төсөвөө тооцоолох хэрэгтэй.

Ажиллах хүч

Цөөхөн аэродромын үйл ажиллагаа эрхлэгч шувуу хянах ажилтан ажиллуулахыг зөвтгөдөг, тиймээс бусад онцгой үүрэгтэй ажилчдыг ашигладаг.

Ажилтан нь шувууны зүйлийг тодорхойлох, хянах, хүрээлэн буй орчны менежментийн үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх талаар сургагдсан байх ёстой. Ажилтанд зориулсан шувууны аюулыг бууруулах менежментийн шалгах хуудас нь дэд бүтцийн загвар, барилга байгууламж болон засвар арчлалтын ажиллагаанд хэрэглэхэд тохиромжтой байх хэрэгтэй.

Аэродромд ажиллаж байгаа ажилтан, түрээслэгч, концессионер, гэрээ байгуулагч нь шувуугаар үүсэх аюул, эсхүл ажлынхаа орчинд шувууны анхаарал татах зүйлийг хэрхэн бууруулах, арилгах талаар ойлголттой байх.

Шувуутай холбоотой зөрчлийн статистик

Мэдээлэл цуглуулах

ИНД-12 “Осол, зөрчил болон статистик мэдээлэл”-д агаарын хөлгийн нисгэгч шувуутай холбоотой зөрчлийг ИНЕГ-т мэдээлэхийг шаарддаг. Шувуутай холбоотой зөрчлийн талаарх нарийвчилсан мэдээллийг нисгэгч ИНЕГ-т дамжуулах зорилгоор ихэнх тохиолдолд хамгийн ойрын НХУ-ний нэгжид өгдөг.

ИНЕГ шувуутай холбоотой зөрчил нисэх буудалд, эсхүл нисэх буудлын гадна тохиолдсон эсэхийг ангилах дараах системийг хүлээн зөвшөөрсөн.

Агаарын хөлөг газардах, эсхүл ойртолт үйлдэх явцдаа газрын гадаргаас дээш 200 ft, эсхүл түүнээс доош өндөрт, эсхүл хөөрөлт үйлдэх, өндөр авах үедээ 500 ft, эсхүл түүнээс доош өндөрт шувуутай мөргөлдсөн бол түүнийг “Нисэх буудалд” тохиолдсон шувууны мөргөлт гэнэ. Агаарын хөлөг ойртолт үйлдэх явцдаа газрын гадаргаас дээш 200 ft-ээс өндөрт, өндөр авах үедээ 500 ft-ээс өндөрт тохиолдсон шувууны мөргөлтийг “нисэх буудлын гадна” болсон тохиолдол гэнэ.

Энэ системийг ашиглаж шувуутай холбоотой зөрчил нисэх буудалд, эсхүл нисэх буудлын гадна тохиолдсон эсэхийг ангилах шийдвэрлэх мэдээлэл нь агаарын хөлгийн нислэгийн үе шат, нислэгийн өндөр юм.

ИНЕГ нь аэродромын үйл ажиллагаа эрхлэгчийн статистикийн тайлан мэдээ ба зөрчил, хандлагатай холбоотой тайлбараар хангадаг. Зарим аэродромын үйл ажиллагаа эрхлэгч Монгол Улсын агаарын тээвэрлэгч компанийг шувуутай холбоотой зөрчлийн мэдээгээр хангадаг. Энэ нь аэродромын үйл ажиллагаа эрхлэгчийг сүүлийн үеийн шинэлэг мэдээ болон зөрчил учирсан агаарын хөлгийн маяг, цаг хугацаа, өндөр ба хурд, агаарын хөлгийн нислэгийн үе шат, боломжтой бол шувууны зүйл, мөргөлдсөн шувууны тоо г.м ашиглах боломжтой илүү өргөн хүрээний мэдээллээр хангадаг.

Энэ мэдээлэл нь зөрчлийн in-house analysis хийхэд зориулагдсан.

Мэдээллийг шинжлэх

Өгөгдлийн дүн шинжилгээ нь шувууны аюулыг бууруулах менежментийн хөтөлбөрийн хэрэгцээ шаардлагыг тодорхойлох, аливаа бэрхшээлтэй асуудлыг бууруулахад шаардлагатай үйл ажиллагааны талаар шийдвэр гаргахад тус болдог.

Цаасанд суурилсан мэдээллийн систем нь боловсруулахад төвөгтэй, дутагдал ихтэй тул мэдээллийн сангийн программ хангамж ашиглах нь илүү үр ашигтай, хялбар байдаг.

Агаарын тээвэрлэгч болон ИНЕГ-аас ирүүлсэн мэдээлэлд In-house analysis хийхэд хялбар байдаг. Мэдээллийн үзүүлэлтийн тоймыг ИНЕГ-аас авна.

Шувуутай холбоотой зөрчлийн мэдээлэлд дүн шинжилгээ хийхдээ дараах зүйлийг анхаарна:

- аэродром дээр, эсхүл гадна тохиолдсон эсэх;
- мөргөлдсөн шувууны зонхилох зүйл;
- мөргөлдсөн агаарын хөлгийн зонхилох маяг;
- мөргөлт болсон өдрийн зонхилох цаг (шувуугаас илүүтэйгээр агаарын хөлгийн нислэгийн оргил ачааллын үе байсан байж болзошгүй);

- мөргөлт болсон улирал (идэш тэжээлийн олдоц, эсхүл нүүдлийн хэв маягаас хамаарсан байж болзошгүй);
- мөргөлт болсон аэродромын зонхилох талбай (шувууны амьдрах орчны онцгой нөхцөл, нүүдлийн шувуунд тааламжтай орчин бүрдүүлсэн ХБЗ-ны аль нэг төгсгөл байж болзошгүй);
- мөргөлт тохиолдсон зонхилох өндөр (нүүдлийн хэв маягийг тодорхойлж болно);
- Хэрэв мөргөлт нисэх буудлын гадна тохиолдсон бол ямар тохируулга хийх.

Мөн энэхүү дүн шинжилгээ нь авч хэрэгжүүлж байгаа үйл ажиллагааны хэрэгжилтийн байдлыг үнэлэх ач холбогдолтой.

Жишээ

Шувуутай холбоотой зөрчлийн мэдээнд дүн шинжилгээ хийж, тохирох залруулгыг хийснээр шувуутай холбоотой зөрчлийг бууруулж болно.

Жнь: аэродромын үйл ажиллагаа эрхлэгч болон агаарын хөлгөөр үйл ажиллагаа эрхлэгчид ийм тохиолдол гарчээ. В737 маягийн агаарын хөлөг том оврын бусад агаарын хөлөгтэй харьцуулахад нүүдлийн шувуутай илүү олон удаа мөргөлджээ. Шалгалтаар В737 агаарын хөлгийн хөөрөлтийн цэг бусад тийрэлтэт агаарын хөлгийнхөөс ойр байсныг илрүүлжээ. Тиймээс В737 шувууны дундуур нисч, харин бусад том оврын агаарын хөлөг түүний доогуур өнгөрдөг байжээ. Тиймээс В737-ийн хөөрөлтийн цэгийг өөрчлөхөөр шийдсэн тул тэд шувууны нисэх хэсгийн доогуур өнгөрч, үр дүнд нь мөргөлтийн тоо цөөрсөн.

Хөтөлбөрийг үнэлэх

Шувуутай холбоотой зөрчлийн мэдээнд дүн шинжилгээ хийх нь шувууны аюулыг бууруулах менежментийн хөтөлбөрийн үр дүнг үнэлэх үнэлгээний нэг хэсэг юм. Гэхдээ үр дүн нь зөв хандлагатай байна уу, эсхүл гажиж байна уу гэдгийг илрүүлэхдээ олон жилийн тогтмол мониторинг ба дүн шинжилгээ хийж байх хэрэгтэй.

Мэдээллийг зохицуулах

Шувуутай холбоотой зөрчлийг мэдээлсэн байх нь маш чухал бөгөөд энэхүү мэдээлэл нь шувууны аюулын шалтгааныг тогтоох, оролцогч тал (аэродромын үйл ажиллагаа эрхлэгч, агаарын хөлгөөр үйл ажиллагаа эрхлэгч болон ИНЕГ) эрсдэлийг зохицуулах талаар шийдвэр гаргахад тус болдог. Шувуутай холбоотой зөрчлийн мэдээ нь тухайн орон нутаг, улс болон дэлхийн түвшинд чухал ач холбогдолтой.

Монгол орны хувьд “шувуутай холбоотой зөрчил” гэдэгт дараах тохиолдлыг ойлгоно:

- Агаарын хөлөг нэг, эсхүл олон шувуутай мөргөлдсөн (шувууны мөргөлт);
- Агаарын хөлгийн нислэгийн явцад нэг, эсхүл олон шувуу маш ойрхон өнгөрч нисгэгчийг түгшүүр зарлахад хүргэсэн (ойр өнгөрөлт).

Монгол Улсын аэродромын үйл ажиллагаа эрхлэгч шувууны үлдэгдэл аэродром дээрээс олдсон тохиолдолд ИНЕГ-т мэдээлж (ИНД-12 дагуу) энэ талаарх болсон явдал тодорхой болох, эсхүл шувуутай холбоотой зөрчлийн баримтаар нотлогдоогүй буюу сэжигтэй тохиолдлын бүртгэлд ордог.

Монгол орны туршлага

Статистик

2007-2015 онд Монгол Улсад шувуутай холбоотой 50 гаруй зөрчил бүртгэгдсэн:

Шувууны зүйл

Шувуутай холбоотой мэдээлэгдсэн зөрчлийн бүртгэлээс харахад цөөн зүйл шувуу давамгайлсан байдаг:

Ялангуяа “жижиг шувуу”, “элээ”, “хэрээ” болон “тогоруу” шувуутай тохиолдсон зөрчил олон байна.

Энэхүү баримт бичгийн сүүлийн хэсэгт эдгээр шувуу болон учруулах аюулыг хянах үр дүнтэй аргын талаар тусгасан.

Жижиг шувууг хянах арга нь ямар зүйлийн шувуу гэдгээс үл хамааран ерөнхийдөө ижил байдаг. Хэрэв асуудал үүсгэж буй зүйл шувуу энд тусгагдаагүй бол тусгайлсан хөтөлбөр боловсруулахад тань туслах шувуу судлаачийн зөвлөгөөг авах хэрэгтэй.

Хүрээлэн буй орчны судалгаа (шувууны аюулын үнэлгээ)

Шувууны аюулаас сэргийлэх менежментийн хөтөлбөр боловсруулах хамгийн эхний алхам нь хүрээлэн буй орчны судалгаа буюу шувууны аюулын үнэлгээ юм. Энэ судалгаа нь шувууны анхаарлыг аэродром руу татаж буй хүчин зүйлд чиглэх бөгөөд ямар нэг томоохон амьдрах орчныг өөрчлөхөөс өмнө бүрэн хийж дуусгасан байх хэрэгтэй.

Судалгаагаар дараах зүйлийг тодорхойлсон байх хэрэгтэй:

- Тухайн газар дахь аюултай шувууны тоо
- Тухайн газар дахь шувууны зүйл
- Шувуу орон зай болон цаг хугацааны хувьд хэрхэн тархсан байдал
- Шувуу яагаад тухайн газарт байгаа шалтгаан
- Аэродром болон агаарын хөлгийн нислэгийн замтай хамааралтай шувуу хаагуур, яаж шилжиж нисдэг

Мөн тухайн газрын географи, гидрологи, хөрс, уур амьсгал болон ургамалжилт, барилга байгууламжийн хийц загвар, газар тариалан, хог хаягдлын зохицуулалт зэрэг хүний үйл ажиллагаанд үнэлгээ хэрэгтэй.

Энэ судалгаа нь аюултай зүйл шувуу яагаад тухайн аэродромд тохиолдож байгааг ойлгоход шаардлагатай бодит мэдээллээр хангах бөгөөд үүний үр дүнд таны онцлон анхаарч үзэх шаардлагатай орчны өөрчлөлтийн талаар зөвлөдөг. Зарим тохиолдолд шувууны зүйлийн судалгааг илүү дэлгэрэнгүй байдлаар хийхэд мэргэжлийн хүн шаардлагатай болдог. Бусад тохиолдолд ерөнхий судалгаа нь шувууны аюулын голлох байршлыг тогтооход тус болно.

Шувууны аюулын менежментийн хөтөлбөр нь аэродромоос бүх шувууг зайлуулах биш, эрсдэлийг удирдан зохицуулах тухай гэдгийг ойлгох (зарим аэродром эзэмшигч үүнийг үл биелэгдэх нөхцөл гэж үздэг).

Тохиолдлын зарим хослол нь эрсдэл учруулдаг байж болох тул шувууны зуршил болсон зан төрх ба агаарын хөлгийн нислэгийн замын харилцан хамаарлыг тогтоох нь чухал юм.

Шувууны бүртгэлийг тогтмол хийж (жил бүр), тоо толгойн хэмжээ хэрхэн өөрчлөгдөж байгааг тооцож үзэх нь эцсийн дүнд шувууны аюулын менежментийн хөтөлбөрийн үр ашгийг үнэлэхэд тус болдог. Энэхүү судалгаанд өөрийнхөө өмнөөс Шувуу судлалын нийгэмлэгийн орон нутгийн гишүүд, эсхүл судлаач оюутныг ашиглаж болно.

Аэродром орчмын газар ашиглалтын үйл ажиллагааны үр дагавар

Аэродром орчмын газар ашиглалтыг төлөвлөх

Хэдийгээр та шувууны анхаарлыг татдаг аэродромын хүчин зүйлийг бууруулахтай холбоотой ашиглалтын үйл ажиллагаанд өөрийн газар дээрээ хяналт тавьж чадах ч аэродромын хил болон таны нөлөөллийн хүрээнээс гадна буй газар ашиглалтын үйл ажиллагаа нь таны үйл ажиллагаатай зөрчилдөж болзошгүй.

Тухайлбал, шувуу аэродром дээгүүр байнга хөндлөн нисэх үед (хоноглох болон хооллох газрын хооронд нисэхдээ) хүндрэлтэй асуудал үүсдэг.

Олонх аэродромд байдаг хамгийн том асуудал нь аэродромын орчмын нэг юмуу хэд хэдэн хог хаях төвлөрсөн цэг юм. Эдгээр нь шувууг ялангуяа, олонх цахлай, элээг хоолоор хангадаг тул тэд аэродром орчмын газрыг хэсүүчлэх болон амарч суух газраа болгон ашигладаг.

Тиймээс аэродромын үйл ажиллагаа эрхлэгч хот төлөвлөх үед танилцуулга хийх, эсхүл дүүргийн төлөвлөлтийг эргэн харах ба батлагдсан хуулийг сахих чиглэлээр орон нутгийн удирдлагатай хамтран ажиллах нь хамгийн чухал. Ингэснээр хотын захиргаа шувууны популяцид нөлөөлөх энэхүү үйл ажиллагаа аэродромын орчимд болон агаарын хөлгийн ойртолт, хөөрөлтийн бүсэд байвал агаарын тээвэрт аюул учруулж болзошгүйг мэднэ.

Аюултай газар ашиглалт батлагдчихсан бөгөөд хориглолт, хязгаарлалт хийх боломжгүй болсон үед залруулах арга хэмээг авч болох юм. Жнь:

- эзэд болон менежерт үйл ажиллагааных нь улмаас аюул үүсгэгдээд байгаа талаар мэдэгдэх;
- шувууны анхаарлыг татах үйл ажиллагааг бууруулах хөтөлбөр бий болгоход туслах.

Аюултай газар ашиглалтын туршлага

Хог булах газар

Хог булах газрыг аэродромд ойр байрлуулж болохгүй, учир нь тэд хүнсний нөөцөөр элбэг учир хог түүгч шувууны анхаарлыг маш ихээр татдаг.

Гэхдээ хог булах газар шувууны анхаарлыг бууруулах зүйл хийх боломжтой:

- шувуу нисэх үед саад болох зорилгоор дээгүүр нь утас татах;
- хог асгах ажлын талбайг аль болох бага байлгах ба цооногт агуулагдсан байвал шувуу нэвтрэх боломжийг хязгаарладаг давуу талтай;

- хог булах газар ажиллахгүй үед хаягдлыг өдөр бүр хөрсөөр дарж булснаар хүнсний эх үүсвэрийг бууруулах боломжтой.

Асгасан хүнсний хаягдал тэр даруйдаа хучигдсан эсэхэд сайтар хяналттай байх хэрэгтэй.

Аэродромд ашигладаг ихэнх идэвхтэй менежментийн арга техник нь хогийг газарт булах. Хүнсний үлдэгдлийг бууруулах нь шувууны популяцийг бууруулна.

Хаягдал бохир ус цэвэрлэх байгууламж

Хаягдал бохир ус цэвэрлэх байгууламжийг мөн аэродромд ойр байршуулахгүй байх хэрэгтэй. Эдгээр газар нь тунадасжуулах, эсхүл агааржуулах усан санг, эсхүл усны болон далайн шувууны анхаарлыг татахуйц өргөн уудам устай байдаг.

Усан санд болон түүний орчин шувууны анхаарлыг татах боломжийг хамгийн бага болгох зорилгоор хяналтын аргыг ашигладаг:

- усан сан дээгүүр утас татах;
- шувууны амрах, усан сангийн эрэг орчимд суух, нисэхэд саад учруулах болон тэднийг усанд байх үед махчин амьтдын үзэгдэх боломжийг хаахын тулд усан сангийн хажуу гадаргуугийн налууг ихэсгэх;
- шувууны амрах боломжтой талбайг бууруулах, тэдний ойр орчмоо ажиглах болон нисэх үед саад хийхийн тулд усан санг тойруулан ургамалжуулах;
- усан сан ашиглаж байгаа тохиолдолд дээд гадаргууг утсаар хэрэх, эсхүл торлох хэрэгтэй.

Газар тариалан

Үр тариа

Орон нутгийн аэродром ихэвчлэн газар тариалангаар хүрээлэгдсэн байдаг. Тэр ч байтугай аэродромын үйл ажиллагаа эрхлэгч үр тарианы ашигтай газрын тодорхой хэсгийг ашигладаг (хүнсний ногоо, улаан буудай, жимс, эсхүл тэжээлийн өвс ургамал).

Хэрэв тариалалт аэродром орчимд хийгдэхээр бол тухайн газар дахь шувууны нөлөөллийг тооцоолох ургамал судлаач, эсхүл шувуу судлаачдын зөвлөгөөг авах хэрэгтэй. Ургамлын үр, тариа нь шувууны анхаарлыг татах чухал хүчин зүйл болох тул аль болох түүнээс зайлсхийх хэрэгтэй.

Шувууны анхаарлыг татах газар тариалангийн холбогдолтой асуудлаар ойр орчмын тариаланчтай хэлэлцэх. Тариаланчтай хамтын ажиллагаагаа хөгжүүлснээр төлөвлөсөн үр тарианы сонголтод нөлөөлөх боломжтой болох, эсхүл тариалалтыг өөрчлөх талаар наад захын мэдээлэл олгосон байх болно.

Газар хагалах, боловсруулах нь үр, шавьж идэшт болон махчин шувууны анхаарлыг татдаг.

Шувууны аюулыг бууруулахын тулд аэродромын ойролцоо байгаа газар тариалангийн ажлын цаг хугацаанд нөлөө үзүүлэхийг хичээх хэрэгтэй (агаарын хөлгийн нислэг хөдөлгөөн хамгийн бага байх үед буюу шөнийн цагаар үйл ажиллагаа эрхлүүлэх г.м).

Амьтад

Мал аж ахуй мөн л шувууг татдаг, ялангуяа мал төллөх улиралд шувууны идэш тэжээлийн нөөц элбэг болдог.

Та эдгээр тохиолдолд шувууг бууруулах талаар бага зүйл хийж чадах боловч энэ үед малаа аэродром орчмын бэлчээрээс холдуулах талаар малчдаас хүсэх хэрэгтэй.

Мал худалдаалдаг газар нь шувууны идэш тэжээлээр элбэг байх тул мөн л шувууг татдаг (тухайлбал, ялаа болон амьтанд татагддаг бусад шавьж). Энэ мэт үйл ажиллагааг аэродромд ойр байлгахгүйн тулд орон нутгийн удирдлагатай хамтран ажилла.

Амралт зугаалгын үйл ажиллагаа

Газар

Монголчууд задгай газар салхинд гарах дуртай (спортын талбай, цэцэрлэгт хүрээлэн, хээр хөдөө г.м). Эдгээр газартаа хоол хүнсний хог хаягдал үлдээж явдаг учир шувууны аюул тохиолдох өндөр эрсдэлтэй байдаг. Бусдыг үдэн гаргадаг газар, эсхүл аэродромын үйл ажиллагааг харж сонирхдог газар нь мөн ижил шалтгаанаар аюул үүсгэдэг. Эдгээр хооллох боломжтой газарт тохиолдож буй шувуу нь хоноглох газраасаа аэродром, эсхүл нислэгийн бүсээр дайран нисч өнгөрч буй шувуу бөгөөд аэродромыг түр амрах газраа болгодог.

Эдгээр газар дахь шувууны идэш тэжээлийг бууруулах, хүнсний хаягдал ба газрын менежментийг сайжруулахын тулд орон нутгийн удирдлага болон спорт клубтэй хамтран ажиллах.

Ус

Зарим аэродром голын эрэгт байрладаг. Загасчлах нь монголчуудын хувьд түгээмэл хобби юм. Хэрэв ус усны шувууг татаж байвал бол усыг үнэлж, хянах шаардлагатай.

Загас цэвэрлэсэн, эсхүл хог хаясан газарт шувуу цуглаж агаарын хөлөгт аюул учруулж болзошгүй учир орон нутгийн загасчдыг болиулах хэрэгтэй.

Аюул учруулж болох энэ төрлийн хүнсний хаягдлыг бууруулах тал дээр орон нутгийн усан зогсоолын эзэн болон загасчлалын клубээс туслалцаа авах холбоо харилцаа тогтоо.

Энэ төрлийн үйл ажиллагааг зогсоох үүднээс тухайн газарт үзүүлэн тэмдэг байрлуул.

Идэвхгүй менежментийн арга барил - амьдрах орчны өөрчлөлт

Идэвхгүй менежментийн арга барил гэдэг нь шувууны амьдрах орчны тааламжтай байдлыг бууруулах, эсхүл тааламжгүй болгон өөрчлөх явдал юм.

Аэродром болон түүний орчимд нүүдлийн, эсхүл суурин шувууны анхаарлыг татах үндсэн зүйл нь идэш тэжээл, ус ба хооллож, амрах нуувч, үүрний аюулгүй байдал юм.

Шувуунд тааламжтай зүйлсийг бууруулах, эсхүл арилгах

Аэродром дахь шувууны идэш тэжээлд хүнсний хог хаягдал, үрт болон усны ургамал, сээр нуруугүйтэн, чийгийн улаан хорхой орно. Ямар ч тохиолдолд хоол хүнсийг анхааралтай, тогтмол хянаж бай.

Хүнсний хаягдал

Идэж болдог хаягдлыг зохицуулах нь чухал.

Аэродром орчимд буй ресторан болон хоол хийдэг бусад газраас хүнсний хаягдлаа зохистой саванд агуулж байхыг шаардаж бататга.

Машин зогсоол, үдэлтийн газар болон хүмүүс цугладаг бусад задгай газарт хүнсний хаягдал орхиж шувууны анхаарлыг татахгүй байхтай холбоотой арга хэмжээ авах. Эдгээр газарт шувуу хооллохыг хориглосон тэмдэг байрлуулах.

Ургамал

Энэ баримт бичгийн “газрын гадаргыг зохион байгуулах” хэсгийн төгсгөлд ургамал хянах арга хэмжээний талаар хэлэлцсэн.

Чийгийн улаан хорхой

Чийгийн улаан нь бүх төрлийн шувууны анхаарлыг хүчтэй татдаг. Бороотой үед Чийгийн улаан хучилттай талбайн гадаргууд гарч ирдэг.

Урт хугацааны шийдэл нь Чийгийн улааныг устгах бодис цацах хөтөлбөр юм. Ургамалжсан талбай, эсхүл аэродромын хөдөлгөөнт бүсийн захаар цацна.

Шавьж

Бүгэг эрвээхэй, тэмээлзгэнэ, цох зэрэг шавьжийн авгалдай, бие гүйцсэн хэлбэр нь олон тооны шувууг татдаг. Шувуунд идэгдэж буй шавьжийн зүйлийг тодорхойлоход мэргэжилтний туслалцаа хэрэг болох байх. Ихэнх шавьж улирлын, ялангуяа хавар, зуны улиралд асуудал үүсгэдэг.

Ургамалжсан талбайг хороор шүршихийг жил бүр, зорилтот зүйл шавьж гарч ирсэн үед хэрэгжүүлнэ.

Ус

Нугас, цахлай ба эргийн шувуу усанд хөвөх болон зогсохоор тэмүүлдэг.

Усанд зогсох боломж олгож буй бүх төрлийн бодит биетийг өөрчил, эсхүл бүүрүүл. Жнь:

- Бороо орсны дараа нүх, эсхүл хонхорт тогтсон усыг сувгаар урсгах болон булах;
- Усны бохирдсон сувгийг цэвэрлэх, ялангуяа үерийн усны шуудуу, учир нь тэнд шувуу зөвхөн үүх болон сэлэхийн тулд татагддаггүй, шавьж, усны амьдралаар тэтгэгддэг;
- Шувуу суухаас сэргийлж усан сангийн усыг хучиж далдлах;
- Эргээс дээш буй махчин амьтдыг харж чадахгүй үед шувууны усанд амарч суух байх давтамж буурдаг тул усан сангийн эрэг орчмын газрыг өндөрлөж саад хийх;
- Шуудууг өндөрлөж налуулснаар ус түргэн урсаж гарах боломжтой болно;
- Усан сангийн налуу эрэг дагуу ургасан зүлэг болон бусад ургамлыг тайрах;
- Шуудууг газар доорх ус зайлуулах суваг, эсхүл хоолойгоор солих.

Аэродром дотор ус намгархаг газар байгаа бол Хамгааллын Хэлтсийн мэргэжилтнээс тусламж зөвлөгөө авах.

Орогнох байр

Аэродром шувуунд хэсүүчлэх, суух, хоноглох, үүрлэхэд тааламжтай орчин бүрдүүлдэг. Шувуу гол төлөв дээврийн ирмэг, цамхаг болон дүүжин шат зэрэг байгууламжид хорогдох байраа хайдаг. Тэд дээвэр, булан тохой, зай завсар, нүх, ховил болон аль болох өндөр өвс, бут, модонд

үүрлэдэг. Гэхдээ нэгэнт тодорхой болсон эдгээр газрыг шувуу орогнохоос сэргийлж өөрчлөх боломжтой.

Хучилттай талбай болон богино өвстэй задгай талбай нь ойр орчмын үзэгдэх байдлыг сайжруулдаг учир шувуу ойртон ирж буй махчин амьтдыг харж, аюулгүй байдлаа хангадаг.

Хучилттай талбай нь дулаан хуримтлуулдаг учир жилийн зарим үед оройн цагаар дулаан байдаг.

Хучилттай талбай нь шувууны хувьд яс унагах хатуу гадаргуу болдог бөгөөд тэд яс хагалан, дотроос нь идэх юм авах дуртай байдаг.

Үл нэвтрүүлэх арга техник

Торлох

Торлох арга нь шувуу хооллох, хоноглох, эсхүл үүрлэх талбайд нэвтрэхийг зогсоох зорилгоор дотор болон гадна төрөл бүрийн орчинд хэрэглэгддэг.

Торлох аргыг ихэвчлэн дараах тохиолдолд хэрэглэдэг:

- Барилгын онгорхой тааз, эсхүл нэвт гарсан хоолойд;
- Жижиг цөөрөм, ус зайлуулах сүвгийн дээгүүр;
- Газар шорооны ажлын үеэр шувуу чийгийн улаан хорхой, шавьж, шинэ үр идэхийг бууруулах зорилгоор бага хэмжээний газрын дээгүүр;
- Шувуу хоноглохоос сэргийлж жижгээс дунд хэмжээтэй модон дээгүүр (гэвч шувуу саатуулах бусад төрлийн харагдах хэрэгсэл нь гоо зүйн хувьд илүү тохиромжтой байдаг);
- Гэхдээ хэрэв тор сулраад ба агаарын хөлгийн хөдөлгүүрт орвол аюул учруулах боломжтой. Тиймээс үүнийг агаарын хөлгийн хөдөлгөөнт бүсэд ашиглахыг сайшаадаггүй.

Утас

Утсыг шувууг тодорхой газраас зайлуулахад олон янзаар ашигладаг.

Утсыг гадаргуугаас ойролцоогоор 0,75-1 м-т байрлуулах нь буухаар ойртож буй шувуунд саад учруулдаг.

Утсыг ойролцоогоор 1 м квадрат хэмжээгээр, эсхүл зорилтот зүйлээс хамааруулан илүү том хэмжээгээр торлон байрлуулдаг. Энэ нь дундаас том биетэй шувуунд зориулж хавтгай дээвэр дээр болон агааржуулах цөөрмийн дээгүүр татахад үр дүнтэй. Гэхдээ үүнийг жижиг шувууны зүйлийн эсрэг ашиглахад үр ашиггүй.

Утсыг хогийн цэг зэрэг зарим газарт гадаргуугаас нилээд өндөрт байрлуулан ашигладаг. Энэ нь шувууны нислэгт саад учруулдаг бөгөөд тухайн газраас залхдаг.

Шувуунд, ялангуяа жижиг шувуунд барилгын тавцан, эсхүл цамхаг, цахилгааны шон дээр суухад саад болох зорилгоор утас, эсхүл металл зүүг хэсэгчилсэн ба үргэлжилсэн хэлбэрээр ашигладаг. Эдгээр зүү нь шувуу суух боломжгүй болгодог.

Химийн бүтээгдэхүүн

Барилгын тавцан ба бусад хавтгай гадаргууд шувуу хоноглохыг болиулах зорилгоор гол төлөв наалдамхай чанарын химийн бүтээгдэхүүнийг ашигладаг. Гэхдээ энэ нь богино хугацаанд үр ашигтай байдаг учир үр ашгийг хэвээр хадгалахын тулд дахин давхарлах (жил бүр) шаардлагатай болдог. Иймэрхүү газрыг хүн тогтмол очиж шалгасан байх хэрэгтэй (урьдчилан сэргийлэх явцад, эсхүл байнгын ашиглалтын дүрэм г.м).

Газрын гадаргууг зохицуулах

Ургамлын менежмент

Бүх аэродромд ургамалжсан талбай байдаг, эдгээр нь шувууны анхаарлыг татах, нэн түрүүнд идэш тэжээлийн гол хүчин зүйл болдог. Мөн сэлгүүцэх, зарим тохиолдолд үүрлэх хүчин зүйл болно.

Ургамлын менежментийн хамгийн оновчтой арга техник нь асуудал болж буй шувууны зүйлээс хамаардаг.

Та ургамал ургах орчны хөрсний хэлбэр, цаг уурыг тодорхойлсон байх хэрэгтэй. Тариалж буй ургамлын хэлбэр нь менежментийн арга техник болон хүрээлэн буй орчинтойгоо хамгийн сайн зохицсон байх хэрэгтэй.

Хог ургамал нь хоол хүнсээр хангаж, шувуу амрах боломжтой сийрэг ургамалжилт үүсгэдэг. Иймээс нягт шигүү бүрхэцтэй зүлэг тохиромжтой байдаг.

Ийм тохиолдолд та цаг уурт нөлөөлж чадахгүй учир хөрсийг өөрчлөх (бордоо хэрэглэх г.м) хэрэгтэй. Зүлгийг сонгохдоо зүлэгний менежментийн талаар орон нутгийн тариаланч, үр худалдаачин, орон нутгийн цэцэрлэгт хүрээлэнгийн удирдлага болон мэргэжилтэн, ургамал хамгаалагч, эсхүл судлаачаас зөвлөгөө авах хэрэгтэй.

Зүлэг тарихад хадах, хог ургамлаас сэргийлэх цацлага болон бордоо, хортонтой тэмцэх бодисын хэрэглээнд тогтмол анхаарал хандуулах шаардлагатай болдог. Гэхдээ энэ хичээл зүтгэл нь шувуу хянах урт хугацааны амжилттай шийдлийн эцэст үр дүн үзүүлдэг.

Ургамлын хамгийн тохиромжтой өндөр нь зорилтот зүйл шувуунаас хамаардаг. Богино ба өндөр ургамлын менежментийн арга техник аль аль нь давуу ба сул талтай.

Өндөр өвсний арга техник

Аливаа аюултай, эсхүл махчин амьтан ойртож байгааг харж чадахуйц задгай газрыг шүтэн амьдардаг шувууг мохоож саатуулахад өндөр өвсийг ашигладаг. Гэхдээ үүнийг ихэнх шувууны хувьд, ялангуяа хавтгаалж (spur-winged plover) болон цахлайн (black-backed gull) хувьд ашигладаг.

Өвс нягт ургадаг байх нь саатуулалтыг хамгийн үр дүнтэй болгоно. Өвсийг хавраас өмнө богинохон болгож тайраад, бордоо хэрэглэх нь хаврын ургалтын явцад ашиг шимийг хамгийн өндөр байлгахын зэрэгцээ өвсний нягт ургалтыг дэмжинэ.

Өвс ойролцоогоор 30-40 см өндөртэй байх нь тохиромжтой, гэхдээ газар дээгүүр сүрэлний нөлөө үзүүлэх өтгөн саглагар байж болохгүй, зорилгод сөргөөр нөлөөлнө.

Үр үүсэх нь шувууны анхаарлыг татах тул хүлээн зөвшөөрч болохгүй.

Өвс нь ил харааны навигацийн төхөөрөмж, эсхүл тэмдэгт саад болохгүй байхад анхаарах хэрэгтэй.

Өндөр өвс нь хавтгаалж мэтийн томоохон шувуу тухайн газарт хооллох, суухад саад болно. Өндөр өвс үрлэж эхлээгүй тохиолдолд тодол, бор шувуу, божирго, болжмор зэрэг жижиг шувуу тэмүүлдэггүй. Гэхдээ галуу, ангир шувуу өвсөнд, ялангуяа үр тариа, вандуй, овьёос үрлэх үед хооллодог тул тариалж болохгүй. Тэд ялангуяа шинээр ургаж буй ургамалд татагддаг.

Нугас, цахлай г.м шувуу мөн өндөр өвсөнд үүрлэдэг.

Өндөр өвс мэрэгчдийн анхаарлыг мөн л татдаг. Мэрэгчид нь сар, шонхор г.м бусад шувууны хувьд идэш тэжээлийн таатай нөхцөл болохгүй гэдгийг, эсхүл өөрсдөө аюул болохгүй гэдгийг бататгах мониторинг судалгаа хийлгэх шаардлагатай.

Богино өвсний арга техник

Мэрэгчид болон өндөр өвсөнд орогнодог, эсхүл биеэ хамгаалдаг бусад шувуу, амьдтыг зайлуулахдаа богино өвсийг ашигладаг.

Жижиг шувуу болон мэрэгч амьдтыг зайлуулах өвсний өндрийн тохиромжтой хэмжээ ойролцоогоор 15-20 см байдаг.

Энэ арга нь томоохон шувууны хувьд суух, хооллох тааламжтай орчныг бүрдүүлдэг сул талтай.

Урт ба богино өвсний хосолсон арга техник

Зарим аэродром урт ба богино өвсний хосолсон аргыг нэвтрүүлээд байна. ХБЗ болон явгалах замын орчимд өндөр өвс, харин түүний гадна талаар богино өвс ургуулж байна.

Өндөр өвсийг ойролцоогоор 1-2 м өргөн зурвасаар ХБЗ-т тохиромжтой өнцгөөр ургуулж, өндөр өвс бүхий зурвас хооронд ойролцоогоор 20 м богино өвс тарих өөр арга туршигдаж байна.

Энэ аргын зорилго нь шувуу богино өвсөнд байхдаа ойртон ирж буй аюул, эсхүл махчдыг харж чадахгүй болгох явдал байв. Иймээс шувуу талбайгаас холдсон.

Гэхдээ өвс харааны хязгаарыг тохиромжтой төвшинд хангах хангалттай өндөр, эсхүл нягт ургаж чаддаггүй. Тиймээс зөв өвсийг сонгосноор энэ арга техник ажиллах болно.

Мод тарих

Шувууны амьдрах орчныг өөрчлөх өөр нэг арга зам нь шувууны ашиглаж буй талбайг моджуулах явдал юм.

Нэг зүйл цахлай үржлийн нутгаасаа нисэх, хооллох нутгаасаа эргэн ирэхдээ өдөр бүр нислэгийн бүсийг хөндлөн гарч нисдэг байв. Энэ тохиолдолд орчны өөрчлөлтийг аэродром дээр хийгээгүй. Шувуунд саад үүсгэх үүднээс үүрлэхэд тохиромжтой тухайн газарт урт хугацааны төлөвлөгөөний явцад мод ургуулсан. Ингэснээр тухайн шувууны үүрлэх боломжтой талбай багасч, шилжин явсан.

Идэвхтэй менежментийн арга техник

Идэвхтэй менежментийн арга техник нь шувууны амьдрах орчныг өөрчилдөггүй, шувууг үргээх (дүрст үзүүлэн, дуу чимээний үргээгч г.м), эсхүл зайлуулахад (устгах, шилжүүлэн тавих) чиглэдэг.

Хэрэв шувууны томоохон сүрэг аэродромд илэрч, тэдгээрийг аэродромоос амжилттай үргээн зайлуулж чадахгүй бол аэродромын үйл ажиллагаа эрхлэгч нь нисэх багт боломжит аюулын талаар NOTAM-аар мэдээллэх хэрэгтэй.

Үргээх арга техник

Үргээх төхөөрөмжийг байнга, эсхүл цөөн хэрэглэвэл шувууг хурдан дасал болдог. Тиймээс үргээх төхөөрөмжийг оновчтой хэрэглэх, үргээгчийн байршлыг тогтмол өөрчлөх, үйлчилгээ нь санамсаргүй сонголттой байх нь чухал. Үргээх төхөөрөмжийг зайлуулах аргатай хослуулан хэрэглэвэл шувуу төхөөрөмжөөс болгоомжилсоор байх болно.

Нүүдлийн шувуу нь түр зуурын шинж чанартай учраас нэмэлт тархалтын асуудал үүсгэдэг. Тэдний нислэгийн чиглэл, хэв маягийг нарийн судлах шаардлагатай. Энэ мэдээлэл нь Монгол Улсын Нислэгийн Мэдээллийн Эмхэтгэлд хэвлэгдсэн, эсхүл агаарын хөлгөөр үйл ажиллагаа эрхлэгчид шүүд мэдээлэгдсэн байх хэрэгтэй.

Дүрс, үзүүлэн маягийн үргээх төхөөрөмж /Visual deterrents/

Аэродромд байрлуулсан дүрс, үзүүлэн маягийн үргээх төхөөрөмж нь шувуунд таагүй байдал үүсгэж, улмаар тэд тухай газрыг орхин холддог.

Цаасан шувуу

Цаасан шувуу, ялангуяа махчин шувууны хэлбэртэй цаасан шувуу нь шувууг үргээхэд сайн үр дүнтэй байдаг. Энэ нь жижиг шувууны эсрэг илүү үр дүнтэй. Эдгээр хэрэгсэл нь сайн аргамжигдсан, агаарын хөлөгт аюул учруулахааргүй байх нь чухал.

Дуураймал биет

Махчин шувууны дуураймал биетийг жижиг шувууны нөлөөллийг хязгаарлахад ашигладаг.

Гялбуулах хэрэгсэл

Гялбах хэрэгсэл нь шувууг сарниулах үр дүнтэй (саа, цахилгаанжуулсан хашлага, гялалзсан гадаргуутай эргэлдэгч биет г.м).

Энэ төрлийн хэрэгслийг ашиглахдаа нисгэгчийг гялбуулахаас сэргийлэх хэрэгтэй.

Модонд дүүжлэх хэрэгсэл

Муурны товгор нүд бүхий нүүрний металл хийцийг мод, буланд өлгөх нь жижиг шувууг хоноглох, үүрлэхээс сэргийлэх үр дүнтэй.

Эргүүл

Шувуу бөөгнөрсөн газарт эргүүл хийхдээ машин болон хүн ашигладаг.

Хэрэв шувуу машинд дасал болсон бол түүний нөлөөллийн гадна талд үргээлгүйгээр үлдэнэ.

Нохой

Ноход, ялангуяа шувуу үргээхээр сургагдсан ноход АНУ-д үр дүнтэй ашиглагдаж байна.

Ноходын тохиромжтойг нь шилж, цэргийн болон иргэний аэродромд сургадаг, тиймээс тэд төрөл бүрийн агаарын хөлгийн орчимд ажиллахад дассан байдаг.

Гэсэн хэдий ч ноход нь аюул учруулахгүй байхын тулд дээд зэргийн дасгал сургуулилт хийлгэж сэрэмжлэх хэрэгтэй.

Ноход агаарын хөлгийн үйл ажиллагаа явагдаагүй үед маш сайн ашиглагддаг.

Пиротехник

Пиротехник нь хурц гэрэл, тэсрэх чимээ гаргадаг дүрс болон дуу чимээний үр дүнтэй үргээгч төхөөрөмж юм. Бусад үргээх хэрэгслийн адил хэт их ашиглавал тэдний үр ашиг буурна.

Bird Frite г.м пиротехникийн сүм (cartridge) нь үрлэн сүмт буу (shotgun) ашигладаг.

Ашиглагчид нь түүнийг хэрэглэх талаар зохистой сургалтад хамрагдсан байх шаардлагатай.

Хөдөлгөөнт бүсийн орчимд пиротехникийн хэрэгслийг ашиглах үедээ аюулгүйн санамжийг мөрдөх хэрэгтэй.

Агаарын хөлгийн аюулгүй байдалд үл ойлголцол гарахгүйг бататгах үүднээс нислэгийн хөдөлгөөний удирдлагын нэгжтэй харилцан уялдаатай ажиллах хэрэгтэй.

Дуу чимээний үргээх хэрэгсэл

Дуу чимээний үргээх хэрэгсэл нь шувууны сонсголд дарамт учруулахыг зорьдог.

Хэт авианы багаж

Хэт авианы багаж нь хүний сонсголын хүрээнээс дээш дуу чимээг дамжуулж, шувуунд дарамт учруулдаг.

Тэдгээр нь гол төлөв ангар дотор үр дүнтэй хэрэглэгддэг,

Шувууны тарчлаант ба махчин шувууны дуу

Шувууны тарчлаант дууг чанга яригчаар дуугаргах нь зорилтот онцгой шувуунд үр дүнтэй хэрэглэгддэг. Махчин шувууны дууг дуугаргах нь жижиг шувууны эсрэг ялимгүй нөлөөлдөг.

Гэхдээ тарчлаант дууг дуугаргахад зарим шувуу (шаазгай г.м) өөрсдийн ижил зүйл шувууны дуунд татагддаг тул болгоомжлох хэрэгтэй. Шувуу сарниж холдох болон тухайн газарт шувуу нэмэгдэж ирэхгүй гэдгийг бататгах үүднээс мэргэжилтний туслалцаа авах хэрэгтэй.

Пиротехник

Дээр дурьдсанаар, пиротехник нь харааны болон дуу чимээний үр дүнтэй үргээгч хэрэгсэл юм.

Зайлуулах арга техник

Зайлуулах арга техник нь устгах болон өөр газарт шилжүүлэн байршуулах аргыг агуулдаг. Гэвч удирдлага шувууг алах, эсхүл үргээж зайлуулахыг ихэвчлэн шаарддаг.

Хамгаалагдсан зүйл

Байгаль орчныг хамгаалах тухай хууль

Байгаль орчныг хамгаалах тухай 1995 оны хууль нь байгаль орчны хамгаалал, зохистой ашиглалт болон хяналтыг зохицуулдаг. Энэ нь шувууны хамгааллын зэрэглэл, бусад зүйлсийг агуулдаг. Монгол орны шувуу нь хууль тогтоомжийн хуваарьт зааснаас бусад тохиолдолд хамгаалагдсан болно. Аэродромын шувууг хянахтай холбогдсон хуваарь дараах байдалтай байна:

- Хуваарь 1 - Агнуурын амьтан;
- Хуваарь 2 - Хэсэгчлэн хамгаалагдсан амьтан;
- Хуваарь 3 - Засгийн газрын зөвшөөрлөөр агнаж болох амьтан.

Тус хуулийг <http://www.legalinfo.mn/> сайтаас харах боломжтой.

Аэродромын хувьд асуудал үүсгэж буй олон зүйл шувуу, зэрлэг амьтад Хуулиар хамгаалагдсан байдаг. Өвөгт тогируу, сохор элээ, хар хэрээ, шилийн сар г.м шувуу нь жагсаалтад ороогүй боловч хамгаалагдсан. Зарим нугас, галуу, дагуур ятуу нь агнуурын шувууны жагсаалтад орсон. Гэхдээ аэродром дахь хуулиар хамгаалагдсан аливаа шувууг устгахаас өмнө өсөлтийн үе шатнаас нь үл хамааран (хөврөл, ангаахай, эсхүл бие гүйцсэн) эрх бүхий газраас зөвшөөрөл гаргуулах нь чухал.

Эрх бүхий байгууллага

Таны хянахыг зорьж буй хамгаалагдсан шувууг алах, эсхүл үргээж зайлуулах зөвшөөрлийг Байгаль Орчин, Ногоон Хөгжил, Аялал Жуулчлалын Яамнаас гаргана.

Ийм зөвшөөрөл нь нөхцөл байдлаас хамаарна. Хамгаалагдсан зүйлийг алахаас өмнө боломжтой бүх аргыг ашиглах оролдлогыг хийсэн байхыг шаарддаг бөгөөд зөвхөн агаарын хөлгийн үйл ажиллагаанд аюул учруулж болзошгүй тохиолдолд алах нь зөвшөөрөгддөг. Алагдсан шувууны тоог хамгийн бага байлгах ёстой. Хөл, далавч, хүзүүндээ тэмдэг бүхий шувуу алагдсан бол дэлгэрэнгүй мэдээллийг Байгаль хамгаалах хэлтэст илгээнэ. Аливаа түгээмэл бус тохиолдох зүйл алагдсан тохиолдолд хөлдөөж, Байгаль хамгаалах хэлтсээс шаардлагатай мэдэгдлийг хүлээж ав.

Энэ зөвшөөрлийг өгөх үед бүртгэлийг үнэн зөв хөтлөнө. Та Байгаль хамгаалах хэлтэст жил бүр нарийвчилсан мэдээллийг илгээж байх хэрэгтэй.

Шилжүүлэх

Ховордсон, эсхүл бусад онцгой ач холбогдол бүхий хамгаалагдсан шувууг барьж аэродромоос шилжүүлэн тавих асуудлыг анхаарах хэрэгтэй.

Барих, эсхүл тор тавихдаа Байгаль хамгаалах хэлтэс, орон нутгийн амьтан хамгаалах байгууллага, эсхүл шувуу судлаач мэргэжилтнээс туслалцаа авах боломжтой. Шувуу баригч биет нь тухайн шувуунд дарамт болон хор хөнөөл хамгийн багатай байх хэрэгтэй. Нэг сул тал гэвэл ихэнх шувуу нутагтаа буцаж ирэх хүчтэй зан төрхтэй байдаг бөгөөд баригдсан газартаа богино хугацааны дотор буцан ирэх чадвартай. Мэргэжилтний зааврыг хайж ол. Гэхдээ хамгаалагдаагүй, эсхүл ховордоогүй шаазгайг өөр газар нутагт тавих нь амжилттай болж байгаа. Гэвч шаазгайг барих, торонд хийхэд тарчлаант дуу авиа гаргаж бусад шаазгайн анхаарлыг татдаг тул болгоомжлох хэрэгтэй.

Өндөг ба ангаахайг онилох

Өндөг

Шувууны үүрийг хайн олж, өндгийг устгах нь тухайн зүйлийн популяцийг бууруулдаг. Энэ нь үржлийн шувуу болон агаар дахь залуу шувууны тоо толгойг бууруулах урт хугацааны үр дүнтэй арга юм. Тухайн газар дахь үржил үргэлжлэн амжилтгүй байснаар зарим зүйл шувуу тус газрыг орхидог.

Гэвч шувууны хариу үйлдэл зүйл бүрд харилцан адилгүй. Хар хэрээ, Сохор элээ, Өвөгт тогоруу шувууны нэг өндгийг гэмтээх, эсхүл авсан байхад үргэлжлүүлэн өндөглөсөөр байдаг. Энэ маягаар өндгийг гэмтээх нь тухайн шувууны үржлийн улирлыг хойшлуулдаг. Харин Хээрийн бүргэд зэрэг зарим шувуу үүрээ орхих нь түгээмэл.

Тухайн хяналтын аргыг хэрэгжүүлэхдээ мэргэжилтний туслалцааг авах хэрэгтэй. Мөн шингэн уусмалаар тарьж будах аргыг өргөн хэрэглэдэг. Ингэснээр хэн нэгэн өндгийг авч хагалах үед хүнсэнд хэрэглэж болохгүй гэдэг нь илэрхий болно.

Зарим аэродром газар дээр үүрлэсэн шувууны өндгийг устгах механик аргыг ашигладаг. Машинаар борной, бул, тэгшлэгч, эсхүл төмөр замын төмөр, дугуй зэргийг чирэх нь үр дүндтэй байдаг. Гэхдээ гэрэлтүүлэг, тэмдэг зэрэг аэродромын бусад байгууламжийг гэмтээхгүй байхад анхаарах хэрэгтэй.

Дэгдээхэй/ангаахай

Ангаахай/дэгдээхэйг үүрэнд нь устгах, эсхүл шилжүүлэх боломжтой.

Залуу шувуу, ялангуяа цахлай, нугас, хавтгаалжийн залуу шувууны хувьд бие гүйцсэн шувуутай харьцуулахад нисэх үедээ агаарын хөлгийн аюулаас сэргийлэх сэрэмж, түргэн шаламгай байдал, урьдчилан таамаглах чадвар хөгжөөгүй байдаг тул агаарын хөлөгт аюул учруулах боломж нэмэгддэг.

Зорилтот залуу шувууг буудах нь эрсдэлийг бууруулна.

Устгал

Аливаа шувууны аюулын хамгийн тогтмол шийдэл нь тухайн асуудал үүсгэж буй шувууг буудах, эсхүл шууд ба шууд бусаар хордуулах (идэш тэжээлээр г.м) зэргээр устгах явдал юм.

Буудах

Шувууг буудах нь үргэлж хялбар байдаггүй. Шувуу улам хянамгай болох, онцгой машинтай буудагчдыг нүдлэн таних, аюултай бүсийн гадна байрлах зэргээр ойртоход хүндрэл үүсгэдэг.

Зарим аэродром хэд хэдэн төрлийн аргыг ашиглан хэрэгжилтийг сайжруулж байна. Шувууг гуужилтын үед нь, эсхүл газар дээр олноор цугласан үед нь нисдэг тэрэгнээс буудах зэргээр шувууны анчдыг ашиглах нь үр дүнтэй.

Галт зэвсэг ашиглах, ялангуяа аэродром, түүний орчимд буудахдаа онцгой анхааралтай байх хэрэгтэй.

Хордуулах

Асуудал таригч шувууг цөөлөх өөр нэг арга нь хордуулах юм. Олон тооны, эсхүл тухайлсан шувууг устгахад Альфахлоралоз хамгийн үр дүнтэй гэж үздэг.

Хорыг хэрэглэхийн тулд хамгийн тохиромжтой байрлал, аргыг тодорхойлох үүднээс шувууны судалгаа хийх хэрэгтэй.

Идэш тэжээлтэй хамт хэрэглэх, мөн өгөөш авах боломжийг туршиж мэдэх хэрэгтэй.

Үхсэн шувууны газарзүйн цар хүрээг багасгах үүднээс өдрийн өөр өөр цагт хооллох шаардлага гарч болзошгүй. Шувуу орой хоноглох, эсхүл үүрлэж буй газар руугаа явахын өмнө нь хооллох нь үр дүнтэй байж болзошгүй.

Ингэхдээ зорилтот бус зүйл шувууны хорогдлыг бууруулах төлөвлөгөө байх шаардлагатай. Энэ арга тагтаа, тодол, нугас шувуунд үр дүнтэй нь тогтоогдсон.

Хамтын ажиллагаа

Шувууны аюулаас сэргийлэх менежментийн хөтөлбөр нь түүнийг хөгжүүлэх, хэрэгжүүлэх бүх тал оролцсон байх нь хамгийн үр дүнтэй.

Мэргэжилтний туслалцаа

Шувуу судлаач нь шувууны аюулаас сэргийлэх менежментийн хөтөлбөрийг хөгжүүлэхэд туслах зөвлөх үйлчилгээгээр хангана (Зарим нь зэрлэг амьтны аюулаас сэргийлэх менежментээр мэргэшдэг). Орон нутгийн шувуу судлаачид экологийн болон шувууны талаар зөвлөгөө өгч, тоо толгойн судалгаа хийх боломжтой. Шувуу судлаачидтай Монголын Шувуу Судлалын Нийгэмлэг, Ш/Х 537, Улаанбаатар 210646, эсхүл info@mos.mn, www.mos.mn хаягаар холбоо барьж болно. Байгаль орчны, эсхүл их дээд сургуулиудын судлаач нар аэродромын хөрс, ургамал, шувууны идэш тэжээлийн нөөцийн зохицуулах үйл ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлэх боломжтой.

Хортон шавьж устгах байгууллагууд нь жижиг шувууны зүйл, ялангуяа барилга байгууламжийн орчмын шувуунд чиглэсэн үйлчилгээ үзүүлдэг.

Орон нутгийн удирдлага

Орон нутгийн удирдлага нь хуулиар тогтоосон эрх мэдлийн хүрээнд хаягдал ус цэвэрлэх байгууламж, хогийн цэг, цэцэрлэгт хүрээлэн, спортын болон амралт зугаалгын газрын төлөвлөлтийг хариуцдаг.

Орон нутгийн удирдлагад аюулын тухай, мөн газар ашиглалтын хязгаарлалт болон аэродромын орчмын шувууг бууруулах менежментийг хөгжүүлэх талаар мэдэгдсэн байх хэрэгтэй.

Байгаль хамгаалах газар

Орон нутгийн Байгаль орчны хамгааллын газар нь тухайн бүс нутгийн амьтан ургамлын хамгаалал, зохион байгуулалтыг хариуцдаг. Тус байгууллагын ажилтан нь төвөг учруулж буй хамгаалагдсан зүйл амьтдыг үргээх, эсхүл устгах зөвшөөрөл олгох бөгөөд тухайн зүйлийн талаар мэдээллээр (амьдрах орчин, идэш тэжээл, популяци, тоо толгой, хяналтын арга г.м) хангана. Мөн экологийн судалгаанд туслах боломжтой. Байгаль хамгаалах газар нь асуудал үүсгэгч шувууг тухайлбал, элээ, тогоруу, нугас, хэрээ зэргийг бууруулах, өөр газарт шилжүүлэхэд аэродромын үйл ажиллагаа эрхлэгчтэй хамтран ажиллана.

Сонирхогч тал

Бусад сонирхогч тал харилцан ашигтай байгаа тохиолдолд туслахад бэлэн байдаг. Жишээлбэл, Монголын Шувуу Судлалын Нийгэмлэг болон бусад байгаль орчны нийгэмлэг экологийн судалгаа, зүйлийг таньж тодорхойлох болон популяцийг тоолоход, Их, Дээд сургуулиуд шувуу, амьтдын зан төрх, хөрс, ургамлын судалгаа, эсхүл менежментийн чиглэлээр хамтран ажиллах боломжтой.

Төгсөгч оюутан шувууны аюулын менежментийн хөтөлбөртэй холбоотой бие даасан хээрийн судалгаа хийх болон аэродромын үйл ажиллагаа эрхлэгчтэй шинэ техник технологийн талаар мэдээлэл солилцоход бэлэн байдаг.

Харилцаа холбоо ба хэвлэл мэдээлэл

Харилцаа холбоо нь аливаа шувууны аюулыг бууруулах менежментийн хөтөлбөрт томоохон үүрэг гүйцэтгэдэг. Ялангуяа хяналтын хөтөлбөрийг аэродромын хилийн цаана хэрэгжүүлэх гэж байгаа тохиолдолд энэ нь тухайн зүйлийн популяцийг бууруулах чиглэдэг.

Шувууны тоо толгойг бууруулах ажиллагаанд олон нийт ихэвчлэн нааштайгаар ханддаггүй. Тиймээс хэвлэл мэдээллийг хянуур эрхлэх хэрэгтэй. Сөрөг нийтлэлийг багасгахын тулд хөтөлбөрийн аюулгүй байдал болон хэрэгжүүлж буй арга хэмжээ сонголтыг онцгойлон анхаарах хэрэгтэй. Хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэхээс өмнө, эсхүл хэрэгжүүлсний дараа илүү сайн болох эсэхийг сайтар эргэцүүл.

Салбарын сөрөг нөлөөллийг багасгахын тулд харилцаа холбооны мэргэжилтнийг ашиглах талаар бодолц.

Заримдаа орон нутгийн удирдлага хяналтын хөтөлбөрийн талаар орон нутгийн сонинд мэдээлэл байршуулах, мэдээлэх хуудас тараах, эсхүл стратегийн байрлалд олон нийтэд зориулсан анхааруулах тэмдэг байрлуулахыг шаардана. Хэрэв шаардлагатай бол холбоо барих хүний нэр, утасны дугаарыг зарлал, мэдээлэх хуудсанд байрлуулах хэрэгтэй. Ингэснээр олон нийт лавлагаа мэдээллээ тухайн хүнээс тогтмол авах боломжтой болно.

Бусад мэдээллийн эх үүсвэр

Шувууны аюулаас сэргийлэх менежментийн хөтөлбөрийг хөгжүүлэхэд мэдээлэл хамгийн чухал. Бүх аэродром эзэмшигч ижил төрлийн асуудлаа хуваалцдаг. Шинэ арга техникээс хоцрохгүй байх, асуудалтай шувууны талаар түршлага солилцохдоо бусад аэродромтай хамтран ажилладаг. Нэмж хэлэхэд Олон Улсын Иргэний Нисэхийн Байгууллага Шувуунд тавих хяналт ба бууруулалт хэмээх *Нисэх Буудлын Үйлчилгээний Гарын Авлага (Doc 9137-AN/878)* хэвлүүлсэн, үүнийг ИНЕГ-аас авах боломжтой.

Нарийвчилсан мэдээллийг интернэтээс олох боломжтой. Ялангуяа аэродромын үйл ажиллагаа эрхлэгчид зориулан Канад улсын Тээврийн яамнаас (Канадын иргэний нисэхийн асуудлыг хариуцагч) эрхлэн гаргасан шувууны аюулаас сэргийлэх менежментийн цогц баримт бичиг нь тун сайн эх сурвалж болдог. Үүнийг *Transport Canada's Sharing the Skies: An Aviation Industry Guide to the Management of Wildlife Hazards, эсхүл Wildlife Control Procedures Manual* гэж бичиж интернэтээс татах, эсхүл <http://www.tc.gc.ca/en/menu.htm>. хаягнаас бусад баримт бичгийг татан авах боломжтой. Бусад ижил төстэй байгууллага мөн холбогдох сэдвээр нийтэлсэн байдаг.

Монгол орны шувууны талаарх номыг номын дэлгүүр, эсхүл номын сангаас авах боломжтой ба таньд шувууг таньж мэдэх, амьдрах орчин болон идэш тэжээлийн талаар илүү дэлгэрэнгүй ойлгоход тусална. UK CAP 680, US Department of Agriculture - Wildlife Hazard Management at Airports (Richard Dolbeer and Ed Cleary) хэмээх гарын авлагыг судлаарай.

Хавсралт - 1

Онцгой зүйл - Таних шинж ба хяналтын арга

Асуудал үүсгэдэг түгээмэл 15 зүйл шувууны ерөнхий шинж, статус (хамгаалагдсан, хамгаалагдаагүй, эсхүл агнуурын) болон бие гүйцсэн, залуу шувууг таних арга, үржил, үүрлэх орчин, бусад онцлог болон тэдгээрийг хянахад зориулсан хамгийн үр дүнтэй аргын талаар товч бичлээ:

- Хондон ангир;
- Зэрлэг нугас;
- Сохор элээ;
- Нөмрөг тас;
- Идлэг шонхор;
- Начин шонхор;
- Дагуур ятуу;
- Өвөгт тогоруу;
- Хөхвөр тагтаа;
- Бор шувууны багийн зарим жижиг шувуу (Шоорон эвэртболжмор, Монгол болжмор, Дэрсний жиргэмэл);
- Бор тодол;
- Алаг шаазгай;
- Улаан хүшуут жунгаа;
- Түрлиах хэрээ;
- Хар хэрээ.

Хондон ангир

Олон улсын хамгааллын үнэлгээ: Анхааралд өртөхөөргүй

Бүс нутгийн хамгааллын үнэлгээ: Анхааралд өртөхөөргүй

Статус ба тохиолдоц:

Монгол оронд үрждэг, дайрч өнгөрдөг, өвөлждөг, нүүдлийн зүйл. Монгол орны бараг бүхий л усан санд түгээмэл тохиолдоно.

Таних шинж - Бие гүйцсэн

- Их бие улбар шар, толгой цайвар;
- Хушуу - хар;
- Хөл - хар;
- Биеийн өндөр- 58-70 см.

Эр

- Бие гүйцсэн шувууны хүзүү бөгж маягийн хар судалтай

Эм

- Толгой- цайвар

Таних шинж - Залуу шувуу

- Толгой - цайвар бор шаргал;
- Биеийн дээд хэсэг - цайвар бор хүрэн;
- Биеийн доод хэсэг - улбар шар;
- Бие гүйцсэн шувуутай төстэй.

Үржил ба үүрлэх орчин

- Үржлийн улирал 4 сарын сүүлээс 5 сарын эхэнд эхэлж, 8-р сар хүртэл үргэлжилнэ.
- Усан сан, нуур, голын ойролцоо далд байдлаар нүхэнд, эсхүл модны хонгилд үүрлэдэг.
- Цагаан өнгийн 8-12 өндөг гаргана.

Бусад онцлог шинж

- Чийглэг нуга, намаг, ус намгархаг газарт усны ургамал болон хуурай газрын ногоон ургамлаар хооллоно.
- Мөн шавьж, загас, мэлхий, өт хорхойгоор хооллоно.
- Ихэвчлэн нуур, усан сангийн орчимд зуны сүүлчээр гуужих үедээ сүрэглэдэг.
- Гуужих үеэрээ нисэх чадвараа алддаг.
- Томоохон нуур ба тариан талбайд 20-8000 шувуу цуглаж том хэмжээний сүрэг үүсгэдэг.
- Хөлдөөгүй нуур болон голоор цөөн шувуу өвөлждөг.

Зүйлийг хянах арга

- Өндөр өвсний менежментийн арга техникийг ашиглах ба ургамлын хэлбэрийг анхааралтай сонгох
- Хөдөлгөөнт бүсийн зүлэгжүүлсэн гадаргууд вермицид болон пестицид хэрэглэх, пиротехник (bird frite г.м) болон буу ашиглах.
- Усан сан, ус зайлуулах сүвгийн дээгүүр торлох.

Зэрлэг нугас

Олон улсын хамгааллын үнэлгээ: Анхааралд өртөхөөргүй

Бүс нутгийн хамгааллын үнэлгээ: Анхааралд өртөхөөргүй

Статус ба тохиолдоц:

Үржлийн, дайрч өнгөрдөг, мөн өвөлждөг. Монгол орны бараг бүх хэсэгт тохиолдоно.

Таних шинж - Бие гүйцсэн

- Шинж тэмдэгийн хувьд бодгалийн хувьсал ихтэй;
- Биеийн өндөр - 50-60 см.

Эр бодгалийн үржлийн үеийн өдөн бүрхэвч

- Толгой - цагаан хүзүүвч бүхий гялалзсан ногоон.
- Цээж - улаан хүрэн.
- Хэвлий - судал бүхий мөнгөлөг.
- Далавч - цагаан хөвөө бүхий тод цэнхэр толботой, саарал.
- Нүд - бараан хүрэн.
- Хушуу - шаргал ногоон.
- Хөл - улбар шар.

Эр бодгалийн үржлийн бус үеийн өдөн бүрхэвч (зуны сүүлч, намар)

- Эм шувуутай адил, гэхдээ шувуу оливын ногоон.

Эм

- Эрүү, хоолой болон хүзүүний урд хэсэг - цайвар бор шаргал.
- Биеийн дээд хэсэг - цайвар судал, толбо бүхий хүрэн.
- Нүд - бараан судалтай.
- Далавч - эрийнхтэй ижил.
- Хушуу- улбар хүрэн
- Хөл- улбар шар
- Таних шинж - Залуу шувуу.

Таних шинж - Залуу шувуу

Дэгдээхэй (хоёроос гурван долоо хоногтой)

- Хардуу хүрэн.
- Нүүр - шар.
- Нүд - бараан судалтай

Залуу шувуу

- Нүд - бие гүйцсэн эмийнхтэй ижил боловч арай бүдэг.

Үржих болон үүрлэх орчин

- 4-ээс 6 сард үржинэ.
- Усны ойролцоох саглагар ургамал, бутны ёроолд, эсхүл модны хонгил, барилга байгууламжид үүрлэнэ.

- Цайвар бор толбо бүхий цагаан өнгийн дунджаар 12 өндөг гаргана.

Бусад онцлог шинж

- Ургамал, эсхүл жижиг шавьж, гол төлөв усны сээр нуруугүйтэн, боловсорсон үрээр хооллодог.

Зүйлийг хянах арга

- Үржлийн улирлын туршид богино ургамлын менежментийн арга техникийг ашиглах
- Хөдөлгөөнт бүсийн ургамалжсан талбайд хортон шавьж устгах бодис хэрэглэх
- Пиротехник (Bird frite г.м) болон ангийн буу хэрэглэх
- Усан сан, үерийн усны шуудууны дээгүүр торлох

Сохор элээ

Олон улсын хамгааллын үнэлгээ: Анхааралд өртөхөөргүй

Бүс нутгийн хамгааллын үнэлгээ: Анхааралд өртөхөөргүй

Статус ба тохиолдоц:

Үржлийн, дайрч өнгөрдөг. Монгол орны бараг бүх хэсэгт тохиолдоно.

Таних шинж - Бие гүйцсэн

- Биеийн дээд хээсэг - бараан хүрэн.
- Биеийн доод хээсэг - цайвар шаргалдуу хүрэн
- Нүдний хүрээ - саарал.
- Нүд - цайвар хүрэн.
- Хушуу - бараан.
- Хөл - шар.
- Хумс - бараан.
- Биеийн өндөр - 55-68 см.

Хөгшин эр шувуу

- Далавч - гол төлөв бараан хүрэн.

Таних шинж - Залуу шувуу

Ангаахай

- Биеийн доод хээсэг - бор саарал
- Хөл - шар.

Залуу шувуу

- Бие гүйцсэн шувуутай ижил боловч биеийн нуруу, далавчны дээд хээсэг цоохор.

Үржлийн хугацаа

- Ихэвчлэн голын хөндий, хот суурин газрын ойролцоо хад чулуу, хавцал болон модон дээр үүрлэнэ.
- 4 сарын сүүлээс 5 сарын эхэнд цагаан толбо бүхий улбар, эсхүл бор өнгийн 3-4 өндөг гаргана.

Бусад онцлог

- Махчин шувуу.
- Гол төлөв оготно, чичүүл, хулгана, зараа болон жижиг шувуугаар хооллохоос гадна хүний хоол хүнсний хаягдал, сэг зэмээр хооллоно.

Зүйлийг хянах арга

- Богино өвсний менежментийн аргыг хэрэглэх.
- Пиротехник (Bird Frite г.м) хэрэглэх.
- Үхсэн амьтдыг зайлуулах, далдлах.
- Хог хаягдлын цэгийн зохион байгуулалт, идэш тэжээлийн эх үүсвэрийг багасгахад орон нутгийн удирдах байгууллагын дэмжлэгийг авах.

Нөмрөг тас

Олон улсын хамгааллын үнэлгээ: Анхааралд өртөхөөргүй

Бүс нутгийн хамгааллын үнэлгээ: Анхааралд өртөхөөргүй

Статус ба тохиолдоц:

Нүүдлийн үрждэг, зарим нь өвөлждөг зүйл. Монгол орон даяар тохиолдоно.

Таних шинж - бие гүйцсэн

- Бүрхүүл өд - бор хүрэн
- Нүдний хүрээ - ягаавтар
- Нүд - бараан хүрэн
- Хушуу - хар, түүний уг хэсэг шар, зэтэр ягаавтар
- Хөл - ягаавтар хуруутай, цайвар саарал
- Биеийн өндөр - 100-120 см.

Таних шинж - Залуу шувуу

Залуу шувуу

- Бие гүйцсэн шувуутай ижил боловч бүрхүүл өд нь бие гүйцсэн шувуутай харьцуулахад нилдээ хар, толгой болон хүзүүний ноолуурлаг өд хар.

Үржлийн хугацаа

- Уулын энгэрийн мод, хавцал, хадан дээр үүрлэнэ.
- Хатсан харгана болон бусад бутны иш, мөчрөөр том үүр засдаг.
- 3 сарын эхэн үеэс 4 сард сааралдуу толбо бүхий цагаан, эсхүл цайвардуу шаргал өнгийн 1 ширхэг өндөг гаргана.

Бусад онцлог

- Сэг зэмээр хооллодог.
- Сэг зэм дээр бусад тасын хамт цугладаг. Шинээр гарсан сэг дээр заримдаа 100 гаруй тоогоор цугладаг.

Зүйлийг хянах арга

- Пиротехник (Bird Frite г.м) хэрэглэх.
- Үхсэн амьтдыг зайлуулах, далдлах.
- Хог хаягдлын цэгийн зохион байгуулалт, идэш тэжээлийн эх үүсвэрийг багасгахад орон нутгийн удирдах байгууллагын дэмжлэгийг авах.

Идлэг шонхор

Олон улсын хамгааллын үнэлгээ: Анхааралд өртөхөөргүй

Бүс нутгийн хамгааллын үнэлгээ: Анхааралд өртөхөөргүй

Статус ба тохиолдоц:

Нүүдлийн, үрждэг, зарим нь өвөлждөг зүйл. Зөвхөн бие гүйцсэн бодгалиуд Монгол орны үлийн цагаан оготно, болжморын идэвхжил бүхий газарт өвөлждөг.

Таних шинж - бие гүйцсэн

- Бүрхүүл өд - өнгөний хувьд маш олон янз, толгой цайвар, шанаанд буй сахал мэт өд бүдэг, нарийн.
- Биеийн дээд буюу нуруун хэсэг - бор, улбар хүрэн, бараан хүрэн толботой саарал.
- Биеийн доод хэсэг төрөл бүрийн бараан толботой цагаан цайвар.
- Биеийн өндөр - 47-57 см.
- Эр нь эмээс биеэр жижиг, толбо судал багатай тул илүү цайвар харагдана.
- Хушуу - бараан саарал, зэтэр шар.
- Хөл - тод шар.

Таних шинж - залуу шувуу

- Хушуу - бараан саарал, зэтэр шар.
- Хөл - хөхөвтөр саарал.

Үржил ба үүрлэх орчин

- Үржлийн улирал нь 4 сарын сүүлээс 6 сарын эхэн үе.
- Өөрөө үүр засдаггүй.
- Хон хэрээ, Шилийн сар, Тарважи бүргэд, Сохор элээ шувууны хад цохио, өндөр хүчдэлийн шон, мод, барилга байгууламж, элсэн эрэг дээрх хуучин, эсхүл шинээр зассан үүрийг ашигладаг.
- Бараан хүрэн толбо бүхий улбар хүрэн өнгийн 3-4 өндөг гаргана.

Бусад онцлог

- Шоорон эвэрт болжмор, Дэрсний жиргэмэл, Монгол болжмор, үлийн цагаан оготно, чичүүл, огодой г.м амьтдыг агнаж хооллодог.

Зүйлийг хянах арга

- Богино өвсний менежментийн арга техникийг ашиглах.
- Пиротехник (Bird Frite г.м) хэрэглэх.

Начин шонхор

Олон улсын хамгааллын үнэлгээ: Анхааралд өртөхөөргүй

Бүс нутгийн хамгааллын үнэлгээ: Анхааралд өртөхөөргүй

Статус ба тохиолдоц:

Нүүдлийн, үрждэг, зарим нь өвөлждөг зүйл. Монгол орон даяар тархсан.

Таних шинж - Бие гүйцсэн

Эр бодгаль

- Толгой - хөхөвтөр саарал.
- Сүүл - хөндлөн хар судалтай.
- Биеийн дээд хэсэг буюу нуруу - хар толбо ихтэй.
- Нүдний хүрээ – шар.
- Нүд – хар.
- Хушуу - хар саарал, зэтэр шар.
- Хөл - тод шар.
- Биеийн өндөр - 27-35 см.

Эм бодгаль

- Толгой - зулай улбардуу шар.
- Биеийн дээд хэсэг буюу нуруу- улбар, толбо ихтэй.
- Сүүл- хөндлөн бараан судалтай.
- Эм бодгаль нь зээрд шонхорын эмтэй ижил боловч хүмс нь хар байдгаараа ялгарна.

Таних шинж - Залуу шувуу

- Эм бодгальтай ижил боловч биеийн доод хэсэг буюу цээж, хэвлий улбар хүрэн.
- Нүд - хар.
- Хушуу - бараан саарал, зэтэр тод шар.
- Хөл - шар.

Үржил ба үүрлэх орчин

- 5 сарын сүүлээс 6 сарын эхэн үед үрждэг.
- Хад асга болон хиймэл байгууламжийн нүх, завсар болон Хар хэрээ, Алаг шаазгай, Сохор элээ зэрэг бусад шувууны зассан үүрэнд үүрлэнэ.
- Улаан хүрэн, ягаан толбо бүхий цайвар шаргал өнгийн 4-5 өндөг гаргана.

Бусад онцлог

- Үлийн цагаан оготно, царцаа, голио, жижиг шувууны нисгэл ангаахайг агнаж хооллоно.
- Гол төлөв ганц тоогоор нисдэг.

Зүйлийг хянах арга

- Богино өвсний менежментийн аргыг хэрэглэх.
- Пиротехник (Bird Frite г.м) хэрэглэх.

Барилга байгууламжийн нүхний амсрыг торлох.

Дагуур ятуу

Олон улсын хамгааллын үнэлгээ: Анхааралд өртөхөөргүй

Бүс нутгийн хамгааллын үнэлгээ: Анхааралд өртөхөөргүй

Статус ба тохиолдоц:

Уулархаг бүс нутагт үрждэг, суурин зүйл. Элбэгшлийн хувьд манай орны хойд хэсэгт өмнөдөөс харьцангуй их.

Таних шинж - бие гүйцсэн

- Бүрхүүл өд - улбар хүрэн.
- Хушуу - цайвраас хар саарал.
- Хөл - цайвар шар.
- Биеийн өндөр - 28-32 см.

Эр бодгаль

- Нүүр - улбар.
- Биеийн дээд хэсэг буюу нуруу - улбар хүрэн
- Биеийн доод хэсэг буюу хэвлий- үнсэн саарал бөгөөд “U” хэлбэрийн, том хар толботой.

Эм бодгаль

- Сахал болон цээжний хэсэг улбар.

Таних шинж - Залуу шувуу

Бие гүйцсэн эм бодгальтай ижил боловч хэвлийдээ бараан толбогүй.

Үржил ба үүрлэх орчин

- Хад асга, бут сөөгтэй уул, голын хөндийд үрждэг.
- 4-6 сард үржинэ.
- Хадтай энгэрийн шигүү бут, өндөр өвсөн дунд газар дээр үүрлэнэ.
- Бараан толбо бүхий улбар, хүрэн, эсхүл ногоовтор өнгийн 8-15 өндөг гаргана.

Бусад онцлог

- Ангаахай 16-18 өдрийн дараагаас ниснэ.
- Ногоон ургамлын үр, үндэс, цэцэг, нахиа, шүүслэг навч болон бусад эд эрхтэнээр хооллоно.
- Өвлийн улиралд нам дор газарт, цасны нимгэн хэсгээр идэш тэжээлийн олдоцыг даган сүрэглэн байршиж хооллоно.

Зүйлийг хянах арга

- Богино өвсний менежментийн аргыг хэрэглэх.
- Ургамалжсан гадаргууд хортон, шавьж устгах бодис ашиглах.
- Пиротехник (Bird Frite г.м) хэрэглэх, live shells.
- Популяцийн хэмжээг багасгах үүднээс буудаж цөөрүүлэх.

Өвөгт тогоруу

Олон улсын хамгааллын үнэлгээ: Анхааралд өртөхөөргүй

Бүс нутгийн хамгааллын үнэлгээ: Анхааралд өртөхөөргүй

Статус ба тохиолдоц:

Нүүдлийн, үрждэг, дайран өнгөрдөг зүйл.

Таних шинж - бие гүйцсэн

- Толгой - хар, зулай саарал.
- Хүзүү - хар, нүдний араас гарсан цацаг маягийн цагаан өдтэй.
- Бие - саарал.
- Нүдний хүрээ - цайвар саарал.
- Нүд - улаан.
- Хушуу- бараан саарал, үзүүр нь улаавтар хүрэн.
- Хөл - бараан саарал.
- Биеийн өндөр - 80-100 см

Таних шинж - залуу шувуу

Дэгдээхэй

- Бие - шаргалдуу хүрэн бор.
- Толгой - шар.
- Нүд - хар.
- Хөл- саарал.

Залуу шувуу

- Бие гүйцсэн бодгальтай ижил боловч толгой, хүзүү бараан саарал, нүдний араас гарсан жижиг саарал өдтэй, биеийн дээд хэсгийн бүрхүүл өд сааралдуу бор.

Үржил ба үүрлэх орчин

- Жил бүр нэг газартаа 5, 6 сард үрждэг.
- Ойт хээр, уулын хээр, цөлөрхөг хээр, тэгш талын тачир ургамалтай хэсэгт газар дээр үүрлэдэг.
- Бараан толбо, судал бүхий ногоовтор саарал, улбардуу бор өнгийн 2 өндөг гаргана.

Бусад онцлог

- Царцаа, чийгийн улаан хорхой, ургамлын үндэс, навч, нахиа болон цэцгээр хооллоно.
- Нүүдлийн үедээ тал хээрийн нуур, тариан талбайд 4000-8000 бодгаль бүхий том сүрэг үүсгэдэг.

Зүйлийг хянах арга

- Өндөр ургамлын менежментийн аргыг ашиглах.
- Хөдөлгөөнт бүсийн ургамалжсан талбайд хортон шавьж, мэрэгч устгах бодис ашиглах.
- Пиротехник (Bird Frite г.м) ашиглах.

Хөхвөр тагтаа

Олон улсын хамгааллын үнэлгээ: Анхааралд өртөхөөргүй

Бүс нутгийн хамгааллын үнэлгээ: Анхааралд өртөхөөргүй

Статус ба тохиолдоц:

Үрждэг, суурин зүйл.

Таних шинж - бие гүйцсэн

- Бүрхүүл өд - янз бүр.
- Хоолой, хүзүүний хэсэг - гялалзсан ногоон, ягаан.
- Цээж, хондлой - цайвар саарал.
- Нүд - улбардуу бор.
- Хушуу- бараан саарал.
- Хөл - улаан.
- Биеийн өндөр- 29-35 см.

Таних шинж - Залуу шувуу

- Бие гүйцсэн бодгальтай ижил боловч бүрхүүл өд бүдэг, бор шаргал эмжээртэй.

Үржил ба үүрлэх орчин

- Барилга байгууламжийн булан тохой болон хаданд үүрлэнэ.
- Жилийн турш, ялангуяа хавар, зун үрждэг.
- Цагаан өнгийн 2 өндөг гаргадаг.

Бусад онцлог

- Нэгээс нөгөө газарт сүрэглэн нисдэг.
- Хөдөө орон нутгийн хувьд хоноглох ба хооллох газрын хооронд ихэвчлэн хол зам туулдаг.
- Ургамлын үр, буурцаг, чийгийн улаан хорхой, авгалдай, эмгэн хумс болон талхаар (хүний хаясан) голчлон хооллодог.

Зүйлийг хянах арга

- Богино өвсний менежментийн аргыг ашиглах ба зүлэгний сонголтод анхаарах.
- Хөдөлгөөнт бүсийн зүлэгжүүлсэн талбайд хортон шавьж устгах бодис ашиглах.
- Пиротехник (Bird Frite г.м) болон ангийн буу ашиглах.
- Хордуулсан өгөөшөөр (Альфахлоралоз) хооллох.
- Барилга байгууламжийн булан тохойд өргөс байрлуулах, нүхийг тороор хаах.

Бор шувууны багийн зарим жижиг шувуу (Шоорон эвэртболжмор, Монгол болжмор, Дэрсний жиргэмэл)

Олон улсын хамгааллын үнэлгээ: Анхааралд өртөхөөргүй

Бүс нутгийн хамгааллын үнэлгээ: Анхааралд өртөхөөргүй

Статус ба тохиолдоц:

Шоорон эвэрт болжмор, Монгол болжмор нь манай орны үрждэг, суурин зүйл, Дэрсний жиргэмэл нь үрждэг, нүүдлийн зүйл бөгөөд заримдаа цөөн тоогоор өвөлжинө. Тохиолдоц нь цаг уур, идэш тэжээлээс хамаарна.

Таних шинж - Бие гүйцсэн***Шоорон эвэрт болжмор***

- Толгой- хар ба цагаан, зулайн хоёр талаар эвэр мэт нарийсан гарсан хар өдтэй.
- Биеийн дээд хэсэг буюу нуруу- ягаавтар бор.
- Биеийн доод хэсэг буюу хэвлий- цагаан.
- Биеийн өндөр- 14-17 см (бор шувуунаас арай том).
- Хушуу - хар.
- Хөл - бараан.
- Өвөлдөө сүрэглэдэг.

Монгол болжмор

- Толгой- цагаан, чээж хүрэн бор.
- Биеийн дээд хэсэг буюу нуруу - сааралдуу бор.
- Биеийн доод хэсэг буюу хэвлий - цагаан.
- Хушуу- шардуу.
- Хөл- улаандуу бор.
- Далавч – 2-р зэргийн дэвэгч өд цагаан ба хар.
- Биеийн өндөр- 18-22 см (бусад болжмороос биеэр том)

Дэрсний жиргэмэл

- Биеийн дээд ба доод хэсэг - улбардуу бор.
- Хушуу- дээд хушуу бараан саарал, доодох нь шар.
- Хөл - бор.
- Биеийн өндөр- 13-14 см (Бор шувуунаас арай том).

Үржил ба үүрлэх орчин

- 3-5 өндөг гаргана.

Эвэрт болон Монгол болжмор

- Суур зүйл бөгөөд 5, 6 сард үрждэг.
- Өвсний ёроол болон намхан бутны доор үүрлэнэ.

Дэрсний жиргэмэл

- Нүүдлийн шувуу 5 сард үрждэг.

Бусад онцлог

Шоорон эвэрт болмжор

- Ургамлын үндэс ба шавьжаар хооллоно.
- Өвлийн улиралд сүрэг үүсгэдэг.

Монгол болжмор

- Ургамлын үр, сээр нуруугүйтэн, шавьжит, түүний авгалдайгаар хооллоно.
- Өвөл сүрэглэдэг.

Дэрсний жиргэмэл

- Шавьж, сээр нуруугүйтэн, авгалдай, ургамлын үр, нахиагаар хооллоно.
- Намрын улиралд нүүдлийн болон өвөлжих бодгалиуд хуурай хээр, өндөр ургамалтай голын хөндий, уулсын хөндийд байршина.

Зүйлийг хянах арга

- Богино өвсний менежментийн аргыг хэрэглэх.
- Агаарын хөлгийн хөдөлгөөнт бүсэд хортон, шавьж устгах бодис ашиглах.
- Пиротехник (Bird Frite г.м) болон ангийн буу хэрэглэх.

Популяцийн

- Популяцийн массыг бууруулахын тулд буудаж устгах.

Хар тодол

Олон улсын хамгааллын үнэлгээ: Анхааралд өртөхөөргүй

Бүс нутгийн хамгааллын үнэлгээ: Анхааралд өртөхөөргүй

Статус ба тохиолдоц:

Нүүдлийн, үрждэг зүйл.

Таних шинж - бие гүйцсэн

- Биеийн өндөр- 20-22 см.

Эр бодгаль - Намар

- Бүрхүүл өд - ногоон, ягаан өнгийн гялалзсан туяа бүхий хар.
- Нүд - хар.
- Хушуу- бараан.
- Хөл - улаавтар хүрэн.

Эр бодгаль - Зун

- Бие бүхэлдээ - шар өнгийн жижиг толбо бүхий гялалзсан ногоо, сүүл богино.
- Хушуу- шар, хушууны уг хөхөвтөр саарал.

Эм бодгаль

Эр бодгальтай ижил, боловч

- хушууны уг цайвар (хөх саарал биш)

Таних шинж - залуу шувуу

- Биеийн дээд хэсэг буюу нуруу - бүхэлдээ бор толбо бүхий сааралдуу бор.
- Биеийн доод хэсэг буюу хэвлий - бор.
- Хушуу- бараан бор.

Үржил ба үүрлэх орчин

- 5 сарын сүүлээс 6 сарын эхэн үед үрждэг.
- Мод, хад, эрэг, барилга байгууламжид үүрлэнэ.
- Цайвар цэнхэр өнгийн 5-7 өндөг гаргадаг.

Бусад онцлог

- Чийгийн улаан хорхой, олон хөлтөн, бусад сээр нуруугүйтэн, түүний авгалдай, жимс, үрээр хооллоно.
- Задгай газраас илүүтэй өндөр өвстэй газрат байрлана.
- Сүргээрээ хооллож, нүүдэллэнэ.

Зүйлийг хянах арга

- Урт өвсний менежментийн аргыг ашиглах (20, эсхүл түүнээс урт)
- Агаарын хөлгийн хөдөлгөөнт бүсийн зүлэгжүүлсэн талбайд хортон шавьж, мэрэгчийн эсрэг хорт бодис ашиглах.
- Пиротехник (Bird Frite г.м) хэрэглэх. Заримдаа ангийн буу ашиглах.
- Барилгын нүх хөндийг тороор битүүлэх.

- Харааны хөдөлгөөнт хэрэгслийг ашиглах (цаасан шувуу ашиглах, модон дээр металл гялтгануур, муурын метал дүрс өлгөх.
- Сүрэг шувууг идэш тэжээлээр хордуулах.

Алаг шаазгай

Олон улсын хамгааллын үнэлгээ: Анхааралд өртөхөөргүй

Бүс нутгийн хамгааллын үнэлгээ: Анхааралд өртөхөөргүй

Статус ба тохиолдоц:

Үрждэг, суурин зүйл.

Таних шинж - бие гүйцсэн шувуу

- Бүрхүүл өд- хар ба цагаан (тод ялгарна)
- Толгой - гялалзсан хар
- Сүүл: Уурт, хар өнгө зонхилсон.
- Далавч -ногоон, эсхүл хөх өнгийн туяатай хар бөгөөд дэвэгч өдний дотор талын өрөвлөг цагаан.
- Зовхи - хар.
- Нүд - бараан.
- Хушуу- хар.
- Хөл - хар.
- Биеийн өндөр- 44-46 см

Таних шинж - залуу шувуу

- Биеийн дээд хэсэг буюу нуруу - цонхигор, туяарсан өнгө багатай
- Биеийн доод хэсэг -бие гүйцсэн бодгалийнхтай ижил
- Сүүл - бие гүйцсэн бодгалийнхаас богино.

Үржил ба үүрлэх орчин

- 4 сарын сүүлээс 5 сарын эхэн үед модон дээр үүр засна.
- Цайвар цэнхэр, эсхүл ногоовтор цэнхэр туяатай 5-8 өндөг гаргана.

Бусад онцлог

- Хөрсний төрөл бүрийн сээр нуруугүйтэн, цох, царцаа, голио, хоёр нутагтан, мөлхөгч, шувууны өндөг, ангаахай, жижиг мэрэгч амьтад болон сэг зэмээр хооллоно. Улирлын шилжилтийн болон өвлийн улиралд төрөл бүрийн ургамлын үр, жимс жимсгэнэ, хүний хүнсний хаягдлаар хооллодог.
- Сонгосон газар нутагтаа бүлээр амьдардаг.

Зүйлийг хянах арга

- Өндөр өвсний менежментийн арга техникийг ашиглах.
- Пиротехник (Bird Frite г.м) болон ангийн буу хэрэглэх.
- Урхиар барьж өөр газарт шилжүүлэн тавих.
- Үүрийг зайлуулах, эсхүл модыг тайрах.

Улаанхушуут жунгаа

Олон улсын хамгааллын үнэлгээ: Анхааралд өртөхөөргүй

Бүс нутгийн хамгааллын үнэлгээ: Анхааралд өртөхөөргүй

Статус ба тохиолдоц:

Үрждэг, суурин зүйл. Монгол оронд өргөн тархалттай.

Таних шинж - бие гүйцсэн

- Их бие - солонгорсон хар.
- Нүд - бараан.
- Хушуу- улаан, урт бөгөөд доош махир.
- Хөл - улаан.
- Биеийн урт- 30-40 см.

Таних шинж - залуу шувуу

- Их бие - Бие гүйцсэн бодгальтай ижил.
- Нүд - бараан.
- Хушуу- улбар шар бөгөөд бие гүйцсэн шувууныхаас богино.
- Хөл - хар.

Үржил ба үүрлэх орчин

- 3 сарын эхээр хад цохио, байгууламжийн завсар, хөндийд үүр засна.
- Цайвар ногоовтор өнгийн 3-4 өндөг гаргана.

Бусад онцлог

- Шавьж, аалз, чийгийн улаан хорхой, зөөлөн биетэн зэрэг хөрсний төрөл бүрийн сээр нуруугүйтнээр хооллоно. Улирлын шилжилтийн болон өвлийн улиралд ургамлын үр, жимс, хог хаягдлаар хооллоно.

Зүйлийг хянах арга

- Өндөр өвсний менежментийн арга техникийг ашиглах.
- Барилга байгууламжийн нүх хөндийг торлох.
- Пиротехник (Bird Frite г.м) хэрэглэх.

Турлиах хэрээ

Олон улсын хамгааллын үнэлгээ: Анхааралд өртөхөөргүй

Бүс нутгийн хамгааллын үнэлгээ: Анхааралд өртөхөөргүй

Статус ба тохиолдоц:

Нүүдлийн, үрждэг, зарим нь өвөлждөг зүйл.

Таних шинж - бие гүйцсэн

- Биеийн бүх өд гялалзсан хар.
- Хар хэрээтэй ижил боловч хушууны угийн хэсэг өдгүй, хушуу хурц, дух өндөр зэргээрээ ялгарна.
- Нүд - хар.
- Хушуу-хар, угийн хэсэг өд, үсэнцэргүй, нүцгэн.
- Хөл - хар.
- Биеийн өндөр- 44-46 см.

Таних шинж - залуу шувуу

- Хар хэрээтэй түн төстэй. Хушуу хурц, дээд хушууны уг хэсэгт өдгүй.

Үржил ба үүрлэх орчин

- Навчит болон шилмүүст модны оройн хэсэгт үүр засна.
- Бүл үүсгэн өөр хоорондоо ойрхон үүрлэнэ.
- 5 сарын дундаас сүүлч үед үржинэ.
- Ногоовтор толбо бүхий цайвар цэнхэр, эсхүл цэнхэрдүү ногоон өнгийн 3-5 өндөг гаргана.

Бусад онцлог

- Суур нуруугүйтэн, ургамлын үр, жимс, царцаа, голио, аалз, чийгийн улаан хорхой болон сэг зэмээр хооллодог.
- Залуу шувуу эцэг эхийн хамт байх ба намрын улиралд сүрэглэдэг.

Зүйлийг хянах арга

- Өндөр өвсний менежментийн арга техник ашиглах.
- Зүлэгжүүлсэн талбайд шавьж, мэрэгч устгах бодис ашиглах.
- Пиротехник (Bird Frite г.м) болон ангийн буу хэрэглэх.
- Үржлийн улирлын үеэр өндөг ба үүрийг устгах.
- Будаж устгах.

Carrion crow

Олон улсын хамгааллын үнэлгээ: Анхааралд өртөхөөргүй

Бүс нутгийн хамгааллын үнэлгээ: Анхааралд өртөхөөргүй

Статус ба тохиолдоц:

Үрждэг, суурин зүйл. Монгол оронд өргөн тархсан бөгөөд өмнөд нутагт хойд нутагтай харьцуулахад нягтшил бага.

Таних шинж - бие гүйцсэн

- Их бие - гялалзсан хар өдтэй. Турлиах хэрээний залуу шувуутай тун төстэй (Турлиах хэрээний таних шинжийг хар) бөгөөд хон хэрээнээс биеэр арай жижиг, сүүл нь тэгш өнцөгт хэлбэртэй (шаантаг хэлбэртэй биш), хушуу монхор бус, хаврын үсэнцэр богино.
- Нүд - бараан.
- Хушуу - хар.
- Feet - хар.
- Биеийн өндөр - 40-50 см.

Таних шинж - залуу шувуу

- Их бие - бие гүйцсэн бодгалийнхтай ижил.
- Нүд - бараан
- Хушуу - хар
- Хөл - хар

Үржил ба үүрлэх орчин

- 4 сарын сүүлээр навчит болон шилмүүст мод, хад цохион дээр ихэвчлэн өмнөх жил үүрлэсэн газартаа үүр засна.
- Ногоовтор толбо бүхий цайвар цэнхэрдүү ногоон өнгийн 4-6 өндөг гаргана.

Бусад онцлог

- Хөрсний сээр нуруугүйтэн, сэг зэм, хүнсний хаягдал, ургамлын эд эрхтэнээр хооллоно. Өвөлжиж буй сүрэг нь хотын төв, суурин газар орчмын хогийн цэгт хооллодог.

Зүйлийг хянах арга

- Өндөр өвсний менежментийн арга техникийг ашиглах.
- Пиротехник (Bird Frite г.м) хэрэглэх.
- Үхсэн амьтдыг зайлуулах, далдлах.
- Хог хаягдлын цэгийн зохион байгуулалт, идэш тэжээлийн эх үүсвэрийг багасгахад орон нутгийн удирдах байгууллагын дэмжлэгийг авах.